

MISTRZ (1456) *sb m*

mistrz (1454), (czes.) **mistr** (2), [**mister**]; mistrz: mistr *BielKron* (184:1; 370), *Mqcz* (38:1; 234d).

-rs (5), -rzs (1).

sg N mistrz (512). ◇ *G* mistrza (183). ◇ *D* mistrzowi (79), mistrzewi *LibMal* (4). ◇ *A* mistrza (166). ◇ *I* mistrzem (133); -em (3), -ęm (1), -(e)m (129); -em *OpecŻyw* (2); -em : -ęm *MurzNT* (1:1). ◇ *L* mistrzu (7). ◇ *V* mistrzu (121). ◇ *pl N* mistrzowie (69), mistrze (2), [**mistrzowie**]; mistrzowie : mistrze *RejWiz* (1:1), *BielKron* (4:1). ◇ *G* mistrzów (94); -ów (10), -(o)w (84). ◇ *D* mistrzóm (16); -óm (2), -om (1), -(o)m (13); -óm *Mqcz*; -óm : -om *SarnStat* (1:1). ◇ *A* mistrze (41), mistrz(o)w *StryjKron* (2). ◇ *I* mistrzami (16), mistrzmi (6); -ami *Prot*, *WujJud* (3), *ModrzBaz* (2), *NiemObr* (3), *PaprUp*, *WujNT* (4); -mi *KromRozm II RejZwierz*, *OrzRozm*, *OrzQuin*, *KochFrag*; -ami : -mi *SkarKaz* (2:1). ◇ *L* mistrzach (1) *ReszPrz*, mistrzách (1) *ModrzBaz*, mistrzoch (1) *RejPos*. ◇ *V* mistrzowie (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Nauczyciel, wychowawca, duchowy przewodnik; wzór do naśladowania; magister *Mqcz*, *Calep*, *Modrz*, *Vulg*; *didascalus*, *formator iuventutis et morum*, *paedagogus*, *praeceptor*, *professor*, *rabbi* *Mqcz*, *Vulg*; *doctor*, *gymnastes*, *paedotribos* *Calep*; *eruditor* *Vulg* [w tym osoba dialogu (tylko *BiałKat*) (39)] (751) : Cześć ma być dawana mistrzowi a myotły fye ma być bano. *March*¹ A3v [idem *March*³ *V2]; Smieię fie z Mistrzá głupiego/ Ktory cię nie nauczył tego. *BierEz* Cv, C2, D4; bo rodzicowie tilko przyrodzenie dawaia, ale mistrzowie cznoty y dobry żywot. *BielŻyw* 89; *March*³ V2; *RejKup* n5v, y4; *KromRozm I* M4v; *MurzHist* Tv; *MurzNT* 37v; *KromRozm II* v2v; Naprzod w wielkiey frogości chowaią nas mátki/ Potym vcząc mistrzowie wyłożą ná iátki *BielKom* E4, E3; *RejWiz* 80; Niechay was nie wiele mistrzow [*magistri*; nauczycielmi *WujNT*] bywa *Leop Iac* 3/1; *OrzList* b3; Bo od Mistrzá pámięta/ co więc słychał zaczął. *RejZwierz* 86v; *OrzRozm* M; *BielKron* 465v; *GrzegRóżn* D3; dla ktorey przyczyny Wolićie do Włoch/ ábo do Niemiec słac siny/ Maiąc fwe szkoły doma/ [...] Zdadzą fię wam podobno proftacy mistrzowie *KochSat* B3; Formator, Xtałtownik/ też mistrz/ albo Pedagog *Mqcz* 134b; Melius est habere praeceptorem promotum, Lepiey yeft mieć mistrá takowego któremu Tytuł mistrzowftwá dano *Mqcz* 234d; Vt pueris olim dant crustula blandi Doctores Elementa velint ut discere prima, Iáko pochlebiący mistrzowie pod czas nieyákie smáczne káski dáya dzieciom/ nęcąc ye do szkoły. *Mqcz* 262c; Pendere poenas magistro, Wziąć chłostę od mistrzá. *Mqcz* 288c, 163b, 188b, 234d, 264d, 373b, 395c, 481d; Niebądźcie hárdzi fwym Zakom Mistrzowie *MqczKoch*; *OrzQuin* Mv; bo z dzieśiatniká bywa rotmistrz/ s słáchćicá kfiążę/ s kfiędzá biskup/ á z vcźniá mistrz *Górndworz* Kk4v, C2, E5, E6v, Ff2v; VCZENÍ. Mistrzu/ co czyniąc Wieczny Żywot mogę otrzymać? MISTRZ. Iesli chcefz do Wieczného Żywotá wnidź/ choway Przykazanié BOżé *BiałKat* 1, 11, 13, 13v [2 r.], 16 [3 r.], 23v (40); Nie gniewa fie Mistrz ná dziecię/ á wždy mu czałem miotefką wytnie *RejZwierz* 76v; Iáko y mistrz gdy komu dziatki nadobnie wychowa/ cnoty pomierne y piękne obyczáie w nich poftánowi *RejZwierz* 99v, 52v, 97v, [233]; RZymianié [...] Itáráiąc fie pilnie o Rzeczpołpolitą/ zwálzaczá w rzeczách Rycerskich/ dawáli ná ćwiczenie młode ludzi thym Mistrzom/ ktorzy tę spráwę vmieli *BielSpr* 1, 4; *CzechRozm* 257; Bo nietylko iż wiele ludzi [...] iuz z Pána Chrifułowej Owczárni wyszło/[...] á ktemu ieszcze niemáły poczet mistrzow złych łobie

przyjęło/ ku fwyh vfzu lubości *KarnNap ktv*; niechayby do tego [*biegania, skakania, szrymierstwa*] vzywáli miŝtrzew [*magistris*]/ ktorziby Rzeczyŝpolitey koŝtem ná to mieli być chowáni. *ModrzBaz* 110v; Ktorzi ŝtudenći/ áboby byli poŝyláni do Akádemiy/ áboby ŝię w tychŝe klaŝtorzech vczyli v Miŝtrzew [*a magistris*] ná to náiętych. *ModrzBaz* 131; Macie tedy o to ŝtárání czynić/ áby miŝtrzom ŝlufzne zapláty były náznáczone *ModrzBaz* 134, 12, 67v, 128v, 134; *SkarŻyw* 570, 573; gdy oto ci ludzie/ nie czuiác ŝię/ rozmaitych Miŝtrzew/ ktorzyby im wiárę ŝtanowali/ ŝzukác muŝieli *NiemObr* 134; Miŝtrzá nie máŝ ná ŝwiećie/ ktorzyby nas vczył/ iáko poznác/ co ieŝt ŝpráwiedliwe/ á co nie. *GórnRozm* Fv; Dictata – Rzecz ktorą powiedá miŝtrz do piŝsaniá ŝwoim vczniom. *Calep* 320a, 467b, 627b, 745a; *LatHar* ++5; *WujNT* 98 *marg*, *Iac* 3/1, k. Aaaaaav; *SarnStat* 205, 207; *SkarKaz* 81a, 155a; *GosłCast* 5.

mistrz czego (7): *HistAl* B2; *Mącz* 228b; rozumieymy/ ŝe ŝkolny ŝtan ieŝt nacudnieyfzy y rzeczám ludzkim naypożytecznieyfzy/ ktorzy nam ták wiele miŝtrzew dobrych náuk ŝpłodził *ModrzBaz* 130v; tám máiac doŝkonálych cnot miŝtrzá Niluŝa/ Greczyná/ do iego nog vpadł *SkarŻyw* 353, 51, 471. Cf »mistrz szrymierstwa«.

mistrz komu do czego (1): [ŝw. Antoni] wielki miŝtrz wfzytkim do cnoty y miłofci Boŝkiej *SkarŻyw* 58.

mistrz na co (1): ále nigdy miŝtrzá ná táki ŝywot niemáiac/ zdobrá tyle wolá ŝam ŝię ná on trudny ŝtan puŝcił *SkarŻyw* 570.

mistrz w czym (3): *RejWiz* 185v; gdy podroŝł/ ziednáł mu [*Mojŝeszowi*] miŝtrze dobre w náukach rozmaitych *BielKron* 28; *SkarŻyw* 62.

mistrz czyj [w tym: *pron poss* (29), *G sb i pron* (21), *ai poss* (2)] (52): SOcrates mędrzec Attenŝki [...] Archelaufow vczen był á Platonowym miŝtrzem *BielŻyw* 44, 34, 72, 142; kazał piŝác liŝt do Olimpiey mátki ŝwey do Ariŝtoteleŝa miŝtrzá ŝwego [*praeptori suo*] *HistAl* M7, A8v, I4v, K2, N2; *KrowObr* 122v; lud ktorzy ieŝt w Ieruzálem y w Żydowŝkiej ŝiemie/ y Senath/ y Iudas/ Aryŝthobolowi miŝtrzewi Ptolomeuŝa Krolá [*magistro Ptolemaei regis*] [...] wfkázuia pozdrowienie *Leop 2.Mach* 1/10; *BibRadz Matth* 10/25; Był ten Kálimach rodem z Włoch z miáŝtá Florencyey/ człowiek vczony/ Miŝtrz Krolá Olbráhta *BielKron* 399, 87, 127v, 145, 279v; Gdiŝ młodziuczykowie náŝy [...] dla wielkiej roŝkoŝzy lenia ŝię vczyć/ y ieŝzcze záledwie odczyczkowáni/ fromáia ŝie miŝtrzew ŝwoich poŝlufzni być *KwiatKŝiŝż* E4; *Mącz* 178c; *Prot* A2; *HistRzym* 13v; *RejŻwierc* 214v; *BielSpr* 42v; *ModrzBaz* [16]v, 132v; *KochPs* 183; bo ŝam ná ŝobie grzech zwycięŝywŝy/ dopiero innych miŝtrzem zoŝtác miał *SkarŻyw* 249, 59, 62, 74 [2 r.], 166, 250 [2 r.], 332, 570, 573; *NiemObr* 47, 147; *ReszHoz* 128; *Phil* I4v, K; *LatHar* 203; *WujNT* 98, 164, *Matth* 10/25, *Luc* 6/40, *Rom* 2/20; Ieŝli ŝwiecki mędrzec ná złego vcznia pátrząc/ miŝtrzá iego bić y kárác kazał *SkarKaz* (3, 42a, 120a. Cf »mistrz w klaŝtorze«.

W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem [w tym: *imię + mistrz* (20), *mistrz + imię* (7)] (27): *BielŻyw* 34, 72; *HistAl* A8v, M7, N2; *Leop 2.Mach* 1/10; GOSPOD. Gdym był w Wenecyey miałem Miŝtrzá IOAnnem Baptiŝtam Egnatium, Oratorá y Hiŝtoryká wielkiego *OrzRozm* N2, P3v; Senekę zacnego y vczonego męŝá Rzymiániná miŝtrzá ŝwego [*Nero*] iádem zábić chciál *BielKron* 145, 87, 396v, 399; *GórnDworz* G4; *BielSpr* 42v; *ModrzBaz* [16]v; *SkarŻyw* 59, 62, 332, 353, 459; *NiemObr*

47; *Paprup* B4v [4 r.]; *Phil* I4v; Bo ten ziednoczenia tego pożytek położył Ireneus ś. [...] y prześławny on Hilaryus/ mistrz ś. Marciná *LatHar* 203.

W połączeniach szeregowych (10): *BielKom* E3; Nád to ielzczę/ ony oycami zowiemy/ ktorých opiece/ wierze/ dobroci y mądrości inŷy ludzie poleceni bywaią: iákowi fą opiekunowie y fpráwcy/ náuczyciele/ y Miŷtrzowie *KuczbKat* 305; *ModrzBaz* 12v, 75v; *NiemObr* 115; weijrzymi w Regiŷtra [*Akademijej Krakowskiej*] co za Profefori co za Bakalarze co za Miŷtrze [...] wfpominaya circa annum 1456. *Paprup* B4; á téy wolności Doktorowie/ Miŷtrzowie / Kollegiaći [*doctores, magistros et collegiatos JanStat* 221] máią fie ná wieczné czáfy trzymać y brónić. *SarnStat* 205, 205; *SkarKaz* 120a, 275b.

W przeciwstawieniach: »mistrz ... uczeń (4), towarzysze« (5): Temu kto chce fłuchác á powolen być/ kładę fie przed oczy/ Miŷtrzem być niechę/ towarzysfem być obiecuię *Leop* *B4v, *B2; nie iáko vcźniowi ále iáko miŷtrzowi odpowiem *CzechRozm* 59; *GórnRozm* D4v; *SkarKaz* 608a.

W porównaniach (8): *KrowObr* 122v; *BibRadz Matth* 10/25; iáko pŷczołá latáiąc to tám to fám z rozmáitych kwiatkow miód zbiera/ thák theż y moy Dworzánin od co naylepfzych miŷtrzew/ przyŷtałość tę/[...] wybor/ á co naychwálebnieyfze fztuki/ niechay krádnie. *GórnDworz* E6v, Ff3; *RejPos* 15v; *RejZwierc* 13v; Doŷyć vcźniowi áby był iáko miŷtrz iego [*Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius*] *WujNT Matth* 10/25, *Luc* 6/40.

W charakterystycznych połączeniach: mistrz głupi, mądry, miły (2), najlepszy (2), nawiętszy, osobliwy, prawy (2), przyjemny (2), sławny, zacny, zły (3); mistrz uczący (ktory uczył, uczy, nauczał) (5); mistrz (dobrych) nauk (2), dobrych obyczajow, doskonałych cnot, do cnot i miłości boskiej; mistrze czynić, kreować; mistrza naśladować; od mistrza wziąć chłostę, odstać [= odstąpić]; u mistrza uczyć się; być podobnym mistrzowi; kogo mieć za mistrza.

Przysłowia: Pilność czyni mistrzá przyjemnego. *March*¹ A4 [*idem*] *March*³ V4v.

Kto nigdy vcźniem nie był, też miŷtrzem nie będzie. *BielŻyw* 169; *KromRozm I* Av.

Vcźniu Miŷtrzá nie vcź [...] to ielŷ/ Ty ogónie głową nie bądź *OrzQuin* F2.

Zwroty: »dać [kogo, komu] za mistrza« [*szyk zmienny*] (2): pocźnie iego [ojca] proŷić/ áby iey raczył thego zá miŷtrzá dáć/ ktorego w nagłości fwey/ głowy proŷiła *HistRzym* 13v; *ModrzBaz* 14v.

»przechodzić, mało nie przechodzić mistrza« = *przewyŷszać mistrza swymi umiejętnościami* [*szyk zmienny*] (1:1): kthoregom mowił być iáko vcźniá/ widzę że przechodzi miŷtrzá [*videtur excedere magistrum*] *HistAl* D8v; *SkarŻyw* 201.

Wyrażenia: »cielesny, (i) widomy mistrz« (2): Bo ludziom w cieie bez cieielefnego y widomego miŷtrzá być/ nie ielŷ podobno/ gdyż P. Bog ták ich náuczać y rządzić niechciał/ iáko Anyoły duchem fámym y niewidomie. *SkarKaz* 206a, 206a *marg*.

»dobry (a. najlepszy) mistrz« [*szyk 4:3*] (7): *BierEz* C3v; *BielKron* 28; [*potrzeba*] áby [dworzanin] wcźás vcźyć fie káźdey rzeczy pocźął/ á nie v ledákogo ále práwie s pocźáthku/ v czo naylepfzych miŷtrzew *GórnDworz* E6, E6; Przetoby dobrze áby fie iey [*sprawy puszkarskiej*] y Mnifzy w Kłafztorzech vczyli/ [...] przyfádiwŷzy do nich miŷtrze dobre *BielSpr* 22v, 28; *ModrzBaz* 12v.

»doskonały mistrz« (1): Bo y to ná doŷkonałego miŷtrzá zależy/ nye wfŷyftkyego rázem vczyć: Ale po troŷfe: á wyedźyeć co fye w kogo wlewe. *KromRozm II* f2.

»w duchu mistrz« = *mistrz duchowy* (1): za radą fwoich w duchu miŝtrzew/ wŝytki Czärtowŝkie ŝieci potárgał. *SkarŻyw* 74.

»dziecinny mistrz« (1): Paedagogus, Dziećinny miŝtr/ náucziciel/ pedágóg. *Mącz* 272c.

»mistrz w klasztorze« (1): dowiedział ŝię on Miŝtr iego w klaŝtorze/ iŝ ieŝt więzaniem Chryŝtuŝowym. *SkarŻyw* 75.

»mistrz (Krakowskiego) Kollejium, Universitatis Krakowskiej« = *magister universitatis Cracoviensis JanStat* (3:1): Tegoŝ teŝ czáfu Ian s Kántow Miŝtr Krákovŝkiego Kolegium vmárl *BielKron* 396v; *RejZwierc* 13v; *SarnStat* 205 [2 r.].

»nieomylny mistrz« [o własnym ojcu] (1): [Skanderbeg mowił] Thyć ŝá moy miły ŝynu przykazania y vŝtáwy/ ktorych mię teŝ moy miły óciec vczýł nie omylny Miŝtr *BielKron* 250.

»szkolny mistrz, w ŝakowskiej szkole, na szkole« = *ludi magister Murm, BartBydg, Mącz, Modrz, Calep, Cn; moderator ludi (a. ludimoderator) Mącz, Calag; paedotriba BartBydg, Cn; praeceptor, scholae magister Modrz; magister litterarius, moderator iuventae Cn* [szyk 11:8] (17:1:1): Ludimagister eyn ŝchulmeiŝter Szkolny miŝtr Pedotriba idem. *Murm* 178; *BartBydg* 84, 110; Ná Miŝtrá ŝkolnego ten vrŝád [pisarza] wkłádáá GroicPorz ev; Miŝtr ŝkolny wyŝedł s panięty/ ktore vczýł *BielKron* 119v, 119v *marg*, 238v; Abowiem to nieprŝiŝtoi [...] yŝeby miŝtr w ŝakowskiej ŝkole miał w koronie/ albo wpodbitey ŝobolami ŝácie ŝiedzieć *KwiatKŝiŝ* Q; *Mącz* 198d, 204b, 228b; ná ten nieporŝádek pátrzyć niemogę/ gdy widzę/ áno miŝtrze ŝkolne [scholae magisŝtros] práwie zá nie máá *ModrzBaz* 134, 130, 131v [2 r.]; *Calag* 427a; *Calep* 467b, 616a; ŝkázuujemy: áby *Ordinarií locorum* nie tylko przy Tumŝkich koŝciólách/ ná ŝkólách Rectory/ Miŝtrze [magisŝtros *JanStat* 224] mieli/ y chowác roŝkazáli: ále teŝ po miáŝteczkách więŝŝzych y mniejŝzych niech Bákálarze będą *SarnStat* 199.

»mistrz ŝzymierŝtwa« (1): ktory miŝtrze ŝzymierŝtwa do Rzymu wezwawŝy/ nauki tey vwiárowánia y zádawánia ran/ álbo ŝtychow/ w namiećiech kazał nauczáć *KwiatKŝiŝ* O.

»ŝrzedni mistrz« (1): Spráwy Rycerŝkie piŝál *Homerus* [...] y wiele innych/[...] piŝáli tylko tym ktorym to ku znáíomoŝci y wiádomoŝci przychođi/ to ieŝt/ iákoby Miŝtrowie dobrzy ŝrzednim Miŝtrzem/ dobrze ŝwiádomi/ mniej ŝwiádomym *BielSpr* 28.

»mistrz uczony« (1): iŝ to ták dobrze będzie vmiał wykręćić/ iákó wierę nánauczeńŝy Miŝtr w Kollegium. *RejZwierc* 13v.

Szeregi: »mistrz albo (i) bakałarz« (2): Na więŝŝe ŝkoly Miŝtrowie y Bákálarze [magisŝtri et baccalaurei *JanStat* 223] niech będą bráni. *SarnStat* 199, 198. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

»doktor, (i) mistrz« [szyk 4:4] (8): *Mącz* 119d; [Jagiello Władysław] Academia Crakowŝka zalozeł/ [...] potem po Doctori y po Miŝtrze az do Pragi ŝlal. *PaprUp* B4; Alećby tákŝe mogli zgánić y ŝ. Páwłá/ ŝe ŝię teŝ názywa Miŝtrzem y Doktorem Pogánow *WujNT* 98, 98; *SarnStat* 204, 205, 322 [2 r.]. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.].

»mamka i mistrz« = *nutrix et magister Modrz* (2): Iákó tedy/ gdy ŝię kto ná ten ŝwiát rođi/ y mámk y miŝtrá potrzebuie/ zá ktorych pomocą y ŝtáránim byŝby wychowan/ á w vmieiętnoŝci y w dobrych náukáeh wyćwiczon *KuczbKat* 130; *ModrzBaz* 75v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

»mistrz, (a, abo i) (na)uczyciel« = *doctor et magister Modrz* [szyk 12:4] (16): *KromRozm III* H4v; Grammaticus, Grámmátyk/ to yeŝt/ miŝtr náucziciel ktory dobrze vczony yeŝt w którym yęŝiku

Mqcz 148b; Moderator iuventae [...] Miŝtr Ń vczyciel dobrych obyczáyów. *Mqcz* 228b, 36d, 85c, 87d, 134b, 172d, 204a; rzecz iáwna ieft/ iz potrzebna záywždy była ku doŝtápieniu żywotá wiecznego/ wierna praca vczyciela álbo miŝtrzá práwego *KuczbKat* 1; *ModrzBaz* 15, 129v; *Calep* 321a, 338a, 830a; *WujNT* 792.

»nauka i (ani) mistrz« (3): W kázdey iney rzeczy/ [...] náuká/ y miŝtr náleŝć fie może/ ále czo fie thycze trefnoŝć/ wtedy iáko náuki/ thák y miŝtrzá nie máłz áni było: bo fie s tym człowiek vrodzić muŝi *GórńDworz* N7v, N7v.

»mistrz (chrzeŝcijański a. w duchu) i ociec (a. ojcowie) (ŝwięci)« [szyk 3:2] (5): Oycow ŝwiętych y Chrzeŝcijańskich miŝtrzow przykłádem będą częŝto Plebani mieyŝce to przypomináć. *KuczbKat* 325; *ModrzBaz* 14; *SkarŻyw* 334; Nie wielkali to ŝlepotá/ obieráć ŝobie miŝtrze y oyce/ przeciwno náuce páná Chriŝtuŝowej *NiemObr* 132; ieden ieft práwy Miŝtr y Ociec náłz: áczkolwiek y drudzy ná ŝiemi ŝá teŝ oycámi y miŝtrzámi náłzymi. *WujNT* 164.

»opiekunowie mistrzowie« (1): Opiekunowie Miŝtrzowie. *KuczbKat* 305 marg [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»mistrz i pan« (1): roŝnych Miŝtrzow/ od ktorychby ŝię vczyć: y obcych Pánow/ ktorymby ŝumnienie ŝwoie poddáć mieli/ áni ŝzukáią/ áni przyimuią. *NiemObr* 180.

»pastyrz a mistrz« (1): Abowiem páłtyrzow á miŝtrzow może wyele być/ á nád wŝŝyŝtkimi yeden zwirzchny *KromRozm III* M2v.

»preceptor a mistrz [nad czym]« (1): Classi scholasticae praeesse, Preceptorem á miŝtrzem być nád yedną częŝćią zaków. *Mqcz* 56a.

»mistrzowie i przełóŝeni« (1): Chćiał teŝ Pan IEZVS [...] áby nie wŝyŝtkim rozumienie boŝkie było otwárte: ále ŝámi miŝtrzowie y przełóŝeni/ od ktorychby ŝię drudzy vczyli/ áby ie w ŝwoim ŝkárbie y zámknieniu mieli. *SkarKaz* 80b.

»do ŝkoły, do mistrzow« (1): poŝyláią ie [dzieci] ábo do ŝkoły do dobrych Miŝtrzow [*in ludos literarios mittant ad magistros JanStat* 48]/ ábo do dworow wielkich Pánow *ModrzBaz* 12v.

»(tak) mistrzowiei (jako) uczniowie; mistrz z uczniem« [szyk 4:1] (4:1): Rozmówce/ MISTRZ Z VCZNIEM. *BiałKat* 1; *ModrzBaz* 128v, 131, 134; Ślepi wodzowie ŝlepych: w pádną poŝpołu Miŝtrzowie y vcźniowie do iednego dołu. *KlonWor* 47.

»mistrz i (a) wodz« [szyk 2:1] (3): *RejPos* 180v; ktorzy ŝwiát opuŝzczáiąc/ Piotrá zá wodzá ŝobie y miŝtrzá cnot wielkich obieráli *SkarŻyw* 471; *ReszPrz* 101. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

Wyrażenia przyimkowe: »przez mistrza« (1): Alexander tedy gdy był we dwunáŝcie láth ŝtał fie [...] mądry y roŝtropny/ bowiem fie iuŝ był náuczył zupełnie wŝyŝtkich dobrowolnych nauk przez miŝtrzá ŝwego Ariŝtoteleŝa y Całtora. *HistAl* A8v.

»pod mistrzem« (4): iákoŝ o tym Páweł s. piŝe/ bylibyŝmy pod zakonem iáko pod miŝtrzem/ niŝli náłzá wiárá przyŝłá/ bylibyŝmy ŝtrzeŝeni pod nim. *BielKron* 13v.

~ Zwrot: »w nauce brać pochop, uczyć ŝię, wćwiczyć ŝię pod [jakimŝ] mistrzem« [szyk zmienny] (1:1:1): Multum promovi sub eo praeceptore, Wielmi fie wćwiczył pod tym myŝtrzem. *Mqcz* 234c, 221b; Wnáuce brał prętki pochop pod onym ŝławnym miŝtrzem Ianem Spoletanie *SkarŻyw* 459. ~

W przeni (24) : Mądrość iest mistrz na świecie/ bo każdego wczy *BielKom* C3; Cnota silny mistrz. *RejWiz* 3v, 56, 150, Cc4; *RejZwierc* 63v; *GrzegRóżn* A2; Wielki to fortel na złe przyrodzenie/ Dać mu za mistrza pościwe sumnienie. *RejZwierc* 223v, 238v; wczyłem czegom się sam nauczył/ nie sam od siebie/ ani z twej dumy/ która iest złym mistrzem: ale od zacnych kościelnych mężów. *SkarŻyw* 142; *CiekPotr* 16.

mistrz czego (3): wszystko to zwyczaj/ czyni/ który iest mistrzem każdej mowy. *GórniDworz* F6v; *ModrzBaz* 15, 70.

mistrz czyj [w tym *G sb* (2), *pron poss* (1)] (3): dając miejsce napierwej wczciwej Starości/ y iey mistrzowi Mądrości. *BielKom kt*, B; PRzełtań Dziwaku [do *Odmieńca*] wżak [...] Ieścze Sátyr nie wytchnął twoy Mistrz znamięnity. Ty nową wojnę wżczynasz *ProtBaz* E2.

W połączeniu szeregowym (1): Poł iest wśpokoienie duży nálezch/ itarym wczciwość/ młodym nauczyciel/ powściągliwym mistrz *SkarŻyw* 92.

W przeciwstawieniu: »mistrz ... żacy« (1): naydziecie to iawnie/ że dziśieyżych czółow Hofius Kárdynał w szkole Krześcijáńskiey Mistrz/ á żacy są drudzy. *OrzRozm* P3v.

W porównaniach (3): Mieże tedy zawżdy na baczeniu tego tak łrogiego kátá á zabijáczá ten zakon piány/ á niechay zawżdy przed oczymá twymi będzie poštawiony iáko Mistrz z miotłą *RejPos* 180; *RejZwierc* 223v; *WujNT* 656.

Przysłowie: Bo łprawá dnia wczoráyżego Mistrzem iest v dziśieyżego. *RejZwierc* 232v.

Wyrażenia: »mistrz dziecinny« (1): Choć zakon dány był do czółu/ iáko mistrz dziecinny *WujNT* 656.

»mistrz Karność [os. *dram.*]« (1): Porucząm to mistrzowi kárności/ Który ładzi młodych ludzi złości *BielKom* E2v.

»w szkole mistrz« (1): *OrzRozm* P3v cf *W przeciwstawieniu*.

Szereg: »wodz i mistrz« (1): Bo dla te^{go} rozum z łáski Bożey iest ludziom dan/ áby był wodzem y mistrzem [dux et magistra] życia ludzkiego. *ModrzBaz* 70.

α. *Założyciel sekty religijnej, kaznodzieja innowierczy* [w tekstach pisarzy katolickich niekiedy pogard. lub iron.] (83) : Czego się na Zwingliużowę/ y na inych bontownych mistrzów náukę łáčno dowieść może *WujJud* 33v, 65, 216v, 256v, LI4; á przypátrzywży się z kożdey miáry tym to kácerłkim báłámućtwom/ naprzód od iákich Mistrzów/ tá nowa náuká wyfzłá/ iż od żydów/ Turków/ kácerzów *ReszPrz* 91; Bo tám káždy [u heretyków] chce mistrzem być: y ieden tak/ drugi inák wczy. *WujNT* 97; Początek wżyftkich odłzczepieństw iest przyftawienie do ołobnych mistrzów. *WujNT* 578 marg, 97 [2 r.], 815; odłtąpili od iednego kápláńftwá/ y iednego ołtarzá/ y náczynili sobie tyle wiar ile miaft/ y tyle bogów ile mistrzów. *SkarKaz* 40b, 81b, 118b.

mistrz czego (5): Co y sam mistrz narodu ich/ pierwszy odłtępnik szátáńłki/ rad nie rad wyznáć w iednym kazániu łwym piányym muśiał. *SkarKazSej* 688a. Cf »mistrz nauki luterskiej«, »nowej nauki mistrzowie«, »mistrz sekty [czyjej]«, »mistrz [jakiej] wiary«.

mistrz czyj [w tym: *pron poss* (34), *G sb i pron* (5), *ai poss* (1)] (40): *KromRozm I* B2v, O4v; Ale to błáđ/ yákom wyłłfłey wywyodł/ ktorego yuż y Lutheranowye z mistrzem łwym odłtąpili *KromRozm III* E7v, K3v; *BielKron* 165; *BiałKat* 118v; *WujJud* 36, 37v, 39, 45, 64v (22); przyfzłá tełz zá łwym

miłtrzem wielka rotá Heretykow *SkarŻyw* 545; *ReszPrz* 61, 63, 64, 90; Arius ieft Miłtrzem Arianow/ Luter Luteranow/ Kálwin Kálwiniſtow. *WujNT* 97; Bo iáko fię haeretykowie/ Photiniany/ Ariany/ Nowáciany/ [...] od miłtrzew ſwoich názywáią *WujNT* 579, *przedm* 26, s. 31, 579 *marg*; *SkarKazSej* 686b, 699b.

W połączeniu z imieniem [w tym: mistrz + imię (7), imię + mistrz (5)] (12): miłtrzá ſwego Lutrá ze wſłyſtkimi yego vcznyámi/ bá y ſámego ſyebye potępya. *KromRozm I* 04v; *BielKron* 165; Chwałá Bogu/ żeſćie y w tym Miłtrzá wálzega Lutrá odſtąpili *WujJud* 109, 64v, 138, 165, 247v, 256, 262v; Tákże Trynitarze wſzyſcy/ z Miłtrzem ſwym Serwetuſem bluźnią y hánbią Troycę ſwiętą *ReszPrz* 90, 64; Gdyż poprawdzie [*ewangelicy*] nie Ewángeliey/ ále mozgu y widzenia ſwego/ ábo miłtrzew ſwoich/ Lutrá/ Kálwiná/ Serwetá ábo Ariuſzá mocno fię trzymaia. *WujNT* 26 *przedm*.

W przeciwstawieniach: »mistrzowie ... Chrystus (2), doktorowie ſwięci, Duch ſwięty, namiastek Chrystusow, Zbawiciel« (6): *KromRozm I* E2; *WujJud* 65v; Haeretycy nie od Chriſtuſá, ále od mistrzew ſwych nazwiſká miewáią. *WujNT* 579 *marg*; nie ieft imię [*papieźnika*] wzięte od iákiego miłtrzá nowego [...] ále od namiáſtká Chriſtuſowego *WujNT* 444, *Yyyyy4v*; *WysKaz* 19.

W charakterystycznych połączeniach: mistrz buntowny, kłamlivy, niepewny, nieprawdziwy; mistrz nieprawdy, pinczowskiej wiary; mistrza bluźnierstwo (2), nauka, wykłady; mistrza (nie) odſtąpić (3), opuſcić, potępiać, trzymać ſię [= być jego zwolennikiem]; trzymać z mistrzami [= myſleć jak oni]; do mistrza przystawać; od mistrza ſię nazywać (a. nazwiſko mieć) (2); mistrzowi wierzyć.

Wyrażenia: »dzisiejszy mistrzowie« (2): To ſiedzenie Páńſkie w niebie nie ták fię rozumie/ iáko dżiſieyſzy miłtrzewie wykłádać chcą. *SkarKaz* 243a, 417b.

»heretyccy mistrzowie« (1): Haeretyccy miłtrzewie czynia fię Chriſtuſámi. *WujNT* 103 *marg*.

»mistrzowie kacercy« (1): Ale to naprzeciw kácermiłtrzom mowi (*marg*) Miłtrzewie kácerſcy. (–) *WujNT* 792.

»mistrz nauki luterskiej« (1): To trzeci Miłtrz náuki Luterſkiej Máchomet. *ReszPrz* 44.

»nowej nauki mistrzowie« (1): iáko my bárzo ſłuſźnie v nich/ iáko nowey náuki miłtrzew/ tego fię vpominamy. *SkarKaz* 241b.

»nowy mistrz (fałſzu) [w tym *pl* (9)]« [*szyk* 6:4] (10): iż wyele bogoboynych á proſtych ludzi/ [...] ácz nye ſá ku onym nowym miłtrzom y náukam ich ſkłonni/ yednák w nyektorych rzeczach/ [...] w nyeyáką wątpliwoſć/ ſye vwodzą *KromRozm II* a2; *WujNT* 31, 444; komuż tu więcey wierzyć będziefz chciał człowiecze/ [...] Zbáwićielowi náſzemu/ czyli tym nowym miłtrzom fałſzu. *WysKaz* 19, 18; Z drugiey ſtrony dżiſieyſzy miłtrzewie nowi/ Kálwinowie/ Lutrowie/ Nowochrzczęncy/ winni vkázáć cudá y iemi náuki ſwoiey potwierdzić. *SkarKaz* 417b, 350a, 455a, 578a, 606b.

»mistrz sekty [czyjej]« (1): Kálwiniſtowie [*mają przekład Nowego Testamentu*] Brzeſki/ tákież z przydátkámi miłtrzew ſekty ſwoiey *WujNT* *przedm* 2.

»mistrz [*jakiej*] wiary« (1): Zdechł Ian Láſki Miłtrz Pinczowſkiej wiary *OrzList* h3v.

»wszetczny mistrz« (1): ále day Boże/ áby wſzetczne Miłtrze opuſciwſzy/ do Doktorow ſwiętych w cale ſie ná kierowali. *WujJud* 65v.

Szeregi: »mistrzowie i bakałarze wittemberscy« (1): Miłtrzewie y Bákálarze Wittemberſcy/ w iednych kſięgách ktore Grundleft [*lege: Grundfeſt*] názwáli/ przypifuia to Iacobo Andreae Smidelino,

iż ani o niebie/ ani o piekle nic więcej trzyma/ iedno iako w Tureckim Alkoranie/ albo w żydowskim Talmudzie napisano. *ReszPrz* 90.

»mistrzowie [czyli] i doktorowie święci« (1): czyli im już tak wolno y Mistrzami lwemi/ y Doktory świętymi po lwey woley brąkować/ á ná lwey włafney dumie przeftawąć? *WujJud* 65v.

»mistrz, (i, ani) minister« [*w tym pl* (4)] (5): y żadnego iefzcze Mistrzá ani Miniſtrá nie mieli/ *qui sibi constaret*, któryby to dziś co wczorá/ to fiedząc co ſtoiąc piſał y vczył. *ReszPrz* 54, 61; Ale v Haeretykow tyle ieſt Miſtrzew/ ile Miniſtrów. *WujNT* 97, Yyyyy4v, Aaaaaav.

»mistrz i (abo) (na)uczyciel« (2): *WujJud* 262v; Tu maſz włafne y oſobne opińanie ábo znaki haeretyckich y odſzczepieńſkich miſtrzew ábo vczyćielow. *WujNT* 462.

»(fałszywy) prorok i (a) (kłamliwy a. nieprawdziwy) mistrz« (3): gdyż lye w ich żywoćye y náuce nye ducha fwyętego/ ále przeciwnie yemu fałſfywych prorokow y kłamliwych miſtrzew owoce okázuyą. *KromRozm I* E2, D2v; *WujJud* 64v.

»rotman mistrz« (1): (*marg*) Heretykowie dżiſieyfzy ſiła kroć náukę ſwą y trudnice odmieniáią. (—) iako Nowokrczeńcy z fwym Rotmanem Miſtrzem/ iako *Mathias Flaccus Illyricus* z ſwoimi furowemi Luterany. *BiałKat* 118v.

»mistrz i uczeń (a. uczniowie); mistrz z uczniami« (2;1): *KromRozm I* 04v; *ReszPrz* 61; Toż v nich [*u heretyków*] miſtrz co y vczeń/ y owfzem wſzyſcy vczyć chcą/ á nikt ſłuchác y poſłufnym być [...] niechce. *SkarKaz* 608b.

a. *O Chrystusie* [*w tym: w V sg* (77)] (354) : Tym czaſem zwolenicy iego ſwięteé miłoſci profili rzekątz: Miſtrzu iedz. *OpecŻyw* 50; Tu vznatz możemy pieczolowanie miſtrza dobrého o fwych vcźniach *OpecŻyw* 174v, 39, 51, 59v, 63, 67 (15); A oni mu powiedzieli/ Rabbi (co cię wykłada miſtrzu [*quod dicitur interpretatum, magister*] (*marg*) vczyćielu (—) *MurzNT Ioann* 1/38 [*przekład tego samego tekstu Leop*], *Matth* 22/36, *Mar* 12/14, 19, *Luc* 18/18, 19/39, 21/7, *Ioann* 20/16; Ták lye y Páweł S. miſtrzá wtym náłładuyąc/ przeciw Coryntczykom y żydom zachował *KromRozm II* f2, f2; Iżebyfmy ſię więcej nád miſtrzá będąc zwolenniki iego niedomyſłáli: Przetho ſię teſz Ianowi Świętemu w Iordanie rzece okrcić dał *KrowObr* 46, 122v; rzekli do niego: Miſtrzu [*rabbi*]/ y kiedyżeſ thu przyſſedł *Leop Ioann* 6/25, *Matth* 22/16, 24, 36, 26/18, 25 (15); *BibRadz Mar* 4/38, 10/51, 11/21, *Luc* 5/5, 8/24, 18/18, 22/11, *Ioann* 4/31; Thákże gdy ono był zwan Miſtrzem dobrym Kryſtus *GrzegRóżn* D2v; *Prot* Cv; Náuczycielu/ wiemyć my żeſ thy od Bogá przyſzedł Miſtrzem. *RejPos* 151, 152 [2 r.], 153v, 208, 209, 211v (19); Ná ktorých [*szkół Salomonowych*] mieyfce náftąpiłá Szkołá Chriſtułowá: który y ſam miſtrzem názwan [*et ipse magister appellatus*]/ y vcźnie miał wybráne *ModrzBaz* 128v, 119, 128v; *SkarŻyw* 383, 596; Ktory [*kamień*] do drzwi przywálo Kiedy miſtrzá w grob włożono *MWilkHist* G4, H3, L3v; *CzechEp* 234; Vcźniowie to iego [*Chrystusa*] ſą/ y ſłudzy prawdziwi/ ktorzy ná náuce Miſtrzá/ y rofkazaniu páná ſwego przeftawáią *NiemObr* 180; *LatHar* 690, 691, 693, 705, 708, 716; *WujNT* 81, *Matth* 26/18, 25, *Mar* 10/51, 14/45 (12); *SkarKaz* 206b; *KlonWor* **2.

mistrz czego (14): *MurzNT Matth* 11 arg; Czemufz nie mówią iako Miſtrz iedyny Koſciółá Bożego Kryſthus náuczył *GrzegRóżn* G3v; *RejAp* 77; *RejPos* 70; *CzechRozm* 11v; *SkarŻyw* A4v. Cf »mistrz

doskonałości wszelkiej«, »mistrz wszystkie mądrości«, »mistrz narodow«, »mistrz szczyrej prawdy«, »mistrz (wszystkie) pokory«, »mistrz a gospodarz«.

mistrz w czym [= *gdzie*] (2): Ieden mistrz w kościele Kátholickim *WujNT* 97 *marg*, Aaaaaav.

mistrz czyj [*w tym: pron poss* (92), *G pron* (6)] (98): O Iudáífú przekłety/ ij s kąd ci takowá okrutnoftz/ ijżes za tako malé myto przedál mistrza twégo *OpecŻyw* 85; O náfz miły mistrzu niechodźze więcey do Ieruzalem *OpecŻyw* 71, 82, 83, 85, 86v, 90v (30); *KromRozm I* 12; *MurzNT Matth* 9/11; *KromRozm II* b4v, e, g2, m, t4v, yv; Apoštołowye z náuki mistrzá śwego páná Kryřtuřá/ y nádchnyeni duchá S. zebráli ná krotce nyeyáká řumę wyáry *KromRozm III* C3v, B7, D3v, M2v; A řtáray řie ábyř ni w czym nie wzgárdzał [...] řwiętey náuki Miřtrzá řwoiego. *LubPs* A5v, gg2; *KrowObr* 6; Cżemuż to z grzeřńiki y ziąwno grzeřńiki mistrz wářz [*magister vester*; Náuczyćiel wářz *WujNT*] iada? *Leop Matth* 9/11, *Mar* 14/45; ábowiem on ieřt Miřtrz náfz/ řichy á pokornego řercá/ ieřt wzorem nam/ od ktorego řię mamy včzyć řpořobu dobrego řyćia na řwiećie. *BibRadz* *7, *4, *Matth* 17/24; *GrzegRóżn* D3; *RejPos* A5, 70v, 170, 173, 324; *RejZwierc* 97; *WujJud* 105v; *CzechRozm* 83v, 225, 230, 235, 237, 240, 268v; naywięcey godźi řię/ áby my/ ktorzi ieřteřmy niebieřką náuká nápoieni/ rozmyřłářiřmy w řercu przykazánie mistrzá náfzego *ModrzBaz* 77v, 30, 67v; *Pietrze* [...] Chćiałes być ná wzor mistrzá twego vkrzyřzowány *SkarŻyw* 595, 211, 384, 497, 596, 599; *MWilHist* Cv, C3, C3v, G4, L2; *CzechEp* 66, 70, 208, 326; *ArtKanc* D9v; Ten [*Nikodem*] przyředł do Ieřuřá w nocy/ y rzeķł mu: Rabbi (*marg*) to ieřt, Miřtrzu moy. (–)/ wiemy iżeř przyředł od Bogá Náuczyćielem *WujNT* 311, *przedm* 28, *Matth* 17/24, s. 112 *marg*, *Mar* 2/16, s. 136 (9); *SkarKaz* 117a, 275a, 276a; *SkarKazSej* 665a; *KlonWor ded* **2v.

mistrz skąd (1): Chowáła řię teř tá táiemnicá o perřonách w Bořtwie [...] nowemu zakonowi/ y naywyřřzemu y napewniefřzemn z niebá řámemu mistrzowi Synowi Bořemu/ řwiádkowi *SkarKaz* 275a.

W pořáczeniu z imieniem [*w tym: mistrz + imię* (20), *imię + mistrz* (15)] (35): *OpecŻyw* 107; *KromRozm I* 12; Tą [*klątwą*] teř řam pan Kryřtus mistrz náfz kazał káráć/ ktoby kořcyolá nyeřluchał. *KromRozm II* m, b4v, g2, k; *KromRozm III* B7, C3v, M2v; *LubPs* gg2; áby w pokorze Páná Iezu Kryřtá mistrzá řwoiego nářładowáli *KrowObr* 6, 191v; *BibRadz* *7; *GrzegRóżn* D3, G3v; *Grzegřm* 14; gdyř y ia z tobą weřpołek/ mistrzá iednego Ieřuřá Chřiřtuřá ieřtem včźniem *CzechRozm* 1v, 2, 72, 240; Sam CHRISTVS mistrz náfz [*magister noster*]/ zte^{řo} řwiátá do Oycá odchodząc/ Hásło lub cechę zgody y miłości řpolney zořtáwił nam *ModrzBaz* 67v, 67, 67v; *CzechEp* 52, 66, 360; *NiemObr* 82; *WerGořc* 211; *LatHar* 477; *WujNT przedm* 28, s. 97, Aaaaaav; Pan IEZUS náfz mistrz tey wiáry náucza *SkarKaz* 276a, 275 *marg*, 276a.

W pořáчениach szeregowych (14): řtworzeniř [*Judasz*] przedalo řtworzyćiela/ zwolenik mistrzá/ řluga pana/ czeładnik przyřięciela. *OpecŻyw* 85; to yeřt yáwna rzeć/ iř pan Kryřtus zbáwićyel y mistrz náfz/ Bog y czełowyek/ [...] máło przez trzy láta vřtmnye [.] tylko zakonu řwe^{řo} včzył *KromRozm II* b4v, k; *KromRozm III* B4v; Kryřthus Miřtrz/ Biřkup nawyřřřzy/ posrzednik przyćzyńćá *BibRadz* *7 *marg*; gdyř Pan twoy/ mistrz twoy/ á zbáwiciel twoy [...] nic ińřzego nie řpárował áni wymyřłá/ iedno to co byłá wola řwięta Oycá iego *RejPos* 70v; *CzechRozm* 193v; *CzechEp* 72; Mać pan Chřiřtus w piřmie řwięty m rozne tytuły/ ktore [...] duch Bořy bierze/ y pánu Chřiřtuřowi przywłáćza/ iáko

zowiąc go páłtyrzem/ Dozorcą/ Miłtrzem Náuczycielem rć. *NiemObr* 43; *WerGośc* 211; Iáko Chrifthus y według ezłowieczeńtwa był prawdziwie Pánem y Miłtrzem/ y głową Apoštołow y nas wśzytkich *WujNT* 85, 164 *marg*; *SkarKaz* 488b, 514a.

W przeciwstawieniach: »mistrz ... uczeń (15), zwolennik (7), pan (4), doktor (2)« (28): *OpecŻyw* 85; Są doktorowye: Acz yeden yeft miłtrzná náfz Kryftus *KromRozm III* M2v; *KrowObr* 207; Napirwey iż zowie Páná Miłtrzem á nie Pánem. *RejPos* 209, 209v; *CzechRozm* 225, 234. *Cf Przysłowie*.

Powtórzenie dwukrotne (1): nátychmiałt się przyftąpił kniemu [Judasze]/ y rzekł mu/ Miłtrzu/ miłtrzu [rabbi] y pocałował go. *BibRadz Mar* 14/45.

W charakterystycznych połączeniach: *mistrz* (jedyne) *Kościoła bożego (katolickiego, w Kościele katolickim)* (5), *Pisma wszytkiego*; *mistrz dobrotliwy, dobry* (7), *jedyne* (8), *prawy, unędzony*; *mistrza naśladować, zaprzeczyć się*.

bibl. Przysłowie [w odniesieniu do biblijnego wersetu: *non est discipulus super magisrimum Matth* 20/24, *Luc* 6/40]: Toćby byli wcznyowye nád miłtrzá/ co yeft przeciw słowu łáwego Páná. *KromRozm II* f, f; *LubPs* A5, Z4; *KrowObr* B2v, 46, 122v; A dawna to przypowieść ieft ná łwiecie wśzędzye/ Niechay nigdy zwolennik nád miłtrzá nie będye. *RejWiz* 184; *BibRadz Matth* 10/24; *RejPos* 170, 172v; *GrzegŚm* 14; Azáfz kiedy może być możnieifzy vczeń nád miłtrzá? *RejZwierc* 259; To iuż tu wczniowie mędrfzy nád miłtrze. *WujJud* 208; nie trzebá się wczniowi nád miłtrzá przeładzać. *SkarJedn* 311; *NiemObr* 3; Nie ieftci vczeń nád miłtrzá/ áni sługá nád páná łwego. *WujNT Matth* 10/24, *Luc* 6/40, k. Ccccc2v; nie chcieymy nád Páná y miłtrzá náfzego wiefzy być. *SkarKaz* 205b. [Ogólem 21 r.]. *Cf Zwrot*.

Zwrot: »wynosić się nad mistrza« (1): Słuchay [...] Iż ieftli się będye cheiał wynosić zwolennik nád Miłtrzá/ á drugiego także powiedzye zá łobą/ tedy obádwá iáko łepi wpádną w on łrogi á w on okrutny doł *RejPos* 170v.

Wyrażenia: »doskonały mistrz, doskonałości wszelkiej« [szyk 2:1] (2:1): *KromRozm II* f; vćiecz się do modlitwy/ iáko y miłtrzná dołkonáłości wśzelkiej/ Zbáwiciel twoy/ ná mękę idący *LatHar* 578; A o wśzytkich trzech perłonách y o iednym bołtwie/ [...] tenże doskonały miłtrzná náfz oznaymił/ mowiąc: Náuczaycie wśzytki narody/ chrzcząc ie w imię Oycá y Syná y Ducha ś. *SkarKaz* 257a.

»mistrz na(j)wyższy« [szyk 4:1] (5): Ktory [biskup prawdziwy] nie to tżyny/ y nie tego vtzy/ co ludzie połtánowali/ ále thego/ co łam Syn Boży Miłtrzná náfzy połtánowdł *KrowObr* 126v, 191v; *SkarKaz* 275a [2 r.], 514a.

»mistrz narodow« (1): Vwálfzcie co Miłtrzná narodow mowi *SkarŻyw* 589.

»mistrz niebieski« [szyk 2:1] (3): gdy łye nye przywracáyą ludźye do gruntu prawdy/ [...] áni miłtrzá nyebyefkyego náuki chowáyą *KromRozm III* L8; *CzechRozm* 259v; *LatHar* 477.

»prawdziwy a nieomylny mistrz« (1): Temi słowy prawdziwy á nieomylny miłtrzná náucza nas: iż on ieft práwym Bogiem *SkarKaz* 548a.

»szczerej prawdy mistrz« (1): vczy nas y on łzczerey prawdy Miłtrzná [magister verae veritatis] *CHRISTVS IEZVS ModrzBaz* 67.

»mistrz wewnętrzny« (1): prósim pokornie/ áby nam Doktor y miłtrzná náfz wewnętrzny/ do rozumienia tych dwu przypowieści w dźisieyfzey Ewángeliey otworzyć raczył. *SkarKaz* 82b.

»mistrz wszytkie, niebieskiej mądrości« (1:1): mistrza wślytkie mądrości niemogl zradzitz *OpecŻyw* 37v; niechże słucha IESVSA CHRISTVSA niebieskiej mądrości mistrzá [*coelestis sapientiae magistrum*] *ModrzBaz* 67v.

»mistrz (wszytkie) pokory« (2): A poklęknawśly przed śwą matuchną mistrz wślytkie pokory od iey miłości odpuszczenia ij pożegnania żadał. *OpecŻyw* 36, 62v.

»ziemski mistrz« (1): Bo w niey [w *P. Maryi*] nie iednę cudowną sztukę naśubtelnieyśly on niebieski y ziemski Mistrz Iezus Chryśtus wyprawił. *LatHar* 477.

Szeregi: »mistrz i (ani) Bog« (4): obezrzy wielką pokorę mistrza ij boga twé^{go} *OpecŻyw* 92; *KromRozm II* f; Niech oglądam twarz twoię/ mistrzu moy/ y Boże moy *SkarŻyw* 599, 599.

»doktor i mistrz« [szyk 2:1] (3): Abowiem on śam iedyny Doktor y Mistrz vczy w Kościele vcznie fwoie/ to iest/ wiernych zgromádzenie *RejPosRozpr* b4, c; *SkarKaz* 82b.

»mistrz a głowa Pisma wszytkiego« (1): Gdyż śam Pan náśz/ będąc mistrzem á głową piśmá wślytkiego/ nic nie czynił bez woley Oycá swego *RejPos* 70.

»mistrz a gospodarz« (1): gdy poborcy Rzymścy vpomináli fye Pyotrowi podathku nye od nyego/ áni od drugich ápośtołów/ ále od páná śamego yáko mistrzá á gośpodarzá oney czeladki *KromRozm III* M6.

»mistrz i miłośnik« (2): bo iey [*Magdaleny*] duśfa nie była przy niéy/ ale gdzie iey mistrz ij miłośnik był *OpecŻyw* 165v, 165v.

»nauczyciel, mistrz« (1): Ach mnie nędzné/ bieda mnie nieśfczelné/ ij kto mnie zbawił takowégo nauczyciela/ takowégo mistrza *OpecŻyw* 131v.

»mistrz i ociec« (2): *CzechRozm* 11v; Tymże śpośobem ieden iest práwy Mistrz y Oćiec náśz *WujNT* 164. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»pan, (i, a) mistrz (Kościoła, wiary)« [szyk 25:18] (43): *OpecŻyw* 92v [2 r.], 158v, 169v; Iż pan y mistrz náśz Iefus Kryśtus/ chćyał áby wślytek żywot wyernych pokutą był. *KromRozm I* 12; *MurzNT Matth* 11 arg, *Ioann* 13/13 [2 r.], 14; *KromRozm III* D3v; Wy zowiecie mię Mistrzem y Pánem [*magister et Domine*; Náuczycielem y Pánem *WujNT*] *Leop Ioann* 13/13, 13/14; gdyż nam piśmá żadney infzey głowy kościoła tego/ áni śprawce głównego żadnego infzego nie vkázuia/ iedno iednegoż śamego Páná y Mistrzá Kościoła tego *RejAp* 77, A5, 211v; *CzechRozm* 34v, 83v, 225 [2 r.], 234 [2 r.], 235, 240 [2 r.], 268; *ModrzBaz* 30; pátrząc ná Páná y ná mistrzá wiáry náśzey/ ná tego ktory wślytkiego dokonał Páná Iezufá. *SkarŻyw* A4v, 384, 596; Vczyńmy co takowégo. Miłość pokázuiącego. Ku Iezufowi miłemu Pánu y mistrzowi śwemu. *MWilkHist* C, 12, L2; *CzechEp* 208; *NiemObr* 118, 180; *ArtKanc* E7; *LatHar* 379; *WujNT przedm* 28, s. 97, 136; *SkarKaz* 117a, 205b; Ten [*Judasz*] ma y dziś ná świecie wiele zwolennikow/ Co mowiá Chriśtuśowi: Witay Mistrzu/ Pánie (*marg*) Ave Rabbi. *Matth* 26. (–)/ Pomagay Bog y fłużbá/ dáia całowanie. *KlonWor* 28. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

»mistrz i pasterz« [szyk 1:1] (2): ták Chryśtus á Papieśz nie czynia dwu mistrzow y pásterzow/ ále iednego. *SkarJedn* 57; *CzechEp* 360.

»mistrz a wykładacz Pisma Świętego« (1): A gdy iuż bydyełz miał tego mistrzǎ á tego wykładǎczǎ piłmǎ fwięte^{go} przy łobie/ vcieczże fie/ [...] do łczyrego piłma/ [...] o nim z dawna nápiłanego. *RejPos* 112v.

»zbawiciel i mistrz (wszystkiego świata)« [szyk 2:1] (3): yáko pánǎ łámego zbáwićyelǎ y mistrzǎ włlyftkyego fwyátǎ/ ktory ij [Kościół] łobyie połlubił/ á yedno ćyáło łnim fye łtał. *KromRozm III* Q3v; *LatHar* 578; Przykład tey łzerokiey y przełtroney miłłości/ połtáwił/ nam vczniom łwoim na łobie P. Zbáwićiel y mistrz náłz *SkarKazSej* M65a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

Wyrażenie przyimkowe: »nad mistrza« (21): ábyś [...] nie wymyłłǎ łobie nic ładnych wymyłłow/ áni inych łakonow/ náđ mistrzǎ łwego. *RejPos* 173. Cf *Przysłowie*.

b. O Duchu św. [czego] (2) :

Wyrażenie: »mistrz wszelakiej mądrości« (1): nie ten iełł prawđziwie mǎdry/ ktorego obłudny łwiát [...] mǎ zǎ mǎđrego/ ále ten/ ktorego mistrz włzelákiey mǎđrości Duch ł. zǎ łakie^{go} być przyznǎwǎ. *WysKaz* 3.

Szereg: »mistrz a wodz prawdy« (1): ábyś [...] poddǎł fie w połłufzeńłtwo Duchowi łwiętemu/ Miłtrzewi a wodzewi prawdy/ bǎrzo ćie łto prołimy. *GrzegRóżn* A2v.

c. O Kościele katolickim [u P. Skargi] (3) :

mistrz czego (1): bacż iáko kościół S. Rzymłki/ nie tylo od Piotrá S. fundowány być mieni/ ále go też mǎ zǎ przodkuiǎcy Kościół/ y zǎ mistrzǎ innych włzytkich kościółow. *SkarJedn* 103.

Szeregi: »matka i mistrz« (1): ktorǎ [naukę] gdy inne kościoły opułciły/ y od Rzymłkiego fie kościoła mǎtki y mistrzǎ łwego oddzielili/ dane łǎ pogǎńłtwu na połmiech *SkarJedn* 308.

»mistrz i nauczyciel« (1): iż [...] łádneý do zbáwienia náđzieie nie mǎiǎ; poniewǎłz kościoła Bożego [...] zǎ mistrzǎ y náuczyciela mieć nie mogǎ. *SkarJedn* 14.

d. O duchownym katolickim (5) :

mistrz czyj (2): O moy miły Pǎnie byś theraz mǎłuczko ná łwiát łłtǎpić raczył/ [...] á opǎtrzył ty Miłtrze łwoie/ ktorymeś fie thu raczył zwierzyc náuk y tháiemnic łwoich *RejPos* 209v, 225v.

W połączeniu szeregowym (1): Bo Cantor/ Miłtrz/ y dzwonyczy/ Czic niepoyda darmo [na pogrzeb] włytczy. *RejKup* 13v.

W przeciwstawieniu: »mistrz ... ociec« (1): Bo byłcie też dziełięć tyłięci w Pǎnu Chriłtusie miłtrzew mieli/ przedłię niebėđziećie wiele oycow mieć [pedagogorum ... patres; nauczycielow w Chriłtusie ... oycow *WujNT* 1.Cor 4/15] *KuczbKat* 305.

Wyrażenie: »w Pann Chrystusie mistrz« (1): *KuczbKat* 305 cf *W przeciwstawieniu*.

Szereg: »mistrz, to jest spowiednik« (1): potka go mistrz ná drodze to iełł mǎdry łpowiednik/ kthory człowiekǎ grzełzne^{go} mǎ náuczyc. *HistRzym* 56v.

e. O szatanie (47) : Dobrego mistrzǎ mǎyǎ czǎrtǎ *KromRozm I* [L3]; *RejWiz* 139v; Widziłz że mǎłz ná fie thegiego hǎrcownikǎ tego to Anyolǎ ciemnołci/ á nie wǎż go łobie łecze/ boć tho ćwicżony mistrz/ á łwiádom włzytkiego ná ziemi y na niebie *RejPos* 57, 44, 72v, 331; *ReszPrz* 52; [Acżkolwiek theż nie iednego łobyie [szatan] nácechuie/ áby łák pomniǎł że był piyány/ temu intro nie dołława pǎłcǎ/ onemu rękę vcięto [...]. Łákci to łwoie bráterłtwo [= pijanych] pontǎłuiie [= ozdabia, oznaczǎ] ten Miłter czyłty. *GilPos* 130].

mistrz w czym (1): áby fie vciefzył nád tymi żaczki fwoiemi [*ludźmi swowolnie żywięcymi*]/ których on w tey náuce miłtrzem ieft. *RejPos* 44.

mistrz czyj [*w tym: G sb i pron* (8), *pron poss* (4)] (12): Iż dyabeł / ktorego Páweł fwięty zowie miłtrzem ich [*tych, ktorzy wzgardzili zakon Pana*]/ [...] záflepił im oczy ich *RejPos* 43v, 85 [3 r.], 187, 241, 264, 331v; íam Luter ná perfwázyą dyabłá złego ludźiem fwéy Bábiloniéy tę ofiárę zhydził/ sípáczył/ czyniác miłtrzá fwégo dyabłá woléy dofyć (*marg*) Miłtrz Lutrow. (–) *BiałKat* 341; *PowodPr* 35, 36.

W połączeniach szeregowych (2): gdyż wiefz kto ieft íprawcą ich [*niewiernych*]/ kto ieft wodzem ich/ y iákíe fą figle y rzemieślá tego miłtrzá ich *RejPos* 331v; Duch wilka onego piekielnego Antychryftá/ [...] wízelkiey nieftworności przyczyną ieft: iáko pierwŹy Apoftátá y miłtrz wŹytkiey pychy y głowá hárdości *SkarJedn* 19.

Wyrażenia: »chytry mistrz« [*szyk 5:1*] (6): *RejAp* F2v; by vftáwicznie nie chodzili w pokuśach fwiátá tego/ y tego miłtrzá ták chytrego. *RejPos* 239v, 43, 43v, 71v, 187v, 331.

»ciemny mistrz« [*szyk 4:1*] (5): A ieŹli ten ciemny miłtrz ítrzeże oczu nędznego człowieka/ áby fie nie przypátrowáły BoŹtwu Páná fwoiego/ thedy ieŹcže tym pilnieyŹy vŹu *RejPos* 204, 44, 187v, 218v, 240.

»diabeł, czart, szatan mistrz« [*szyk 5:2*] (5:1:1): nie zádaway mi nieprawdy/ ábym ia to miał z miłtrzá Dijabłá piśác *KrowObr* 9, 208v, 227; obaczył to on chytry ítháry miłtrz on íżatan przewrotny *RejAp* F2v; Abowiem on ítáry miłtrz czárth á íprzećiwnik náŹ od początku fwiátá ná thym rzemieśle vfiadł áby nas odwodził od íczyrey á prawdziwey náuki Páná náŹzego *RejPos* 64; *BiałKat* 341; *PowodPr* 35.

»mistrz grzechu« (1): że nie P. Bog tákowe Małżonki/ ále chuc docześne⁸⁰ mienia/ lákomŹtwo/ álbo íam dyabeł ktory ieft miłtrzem grzechu y wŹzech rofterkow/ złącza. *WerKaz* 303.

»mistrz Lucyper« (2): *ReszPrz* 52; Táki wiele fáltow íkorych (iáko y Miłtrz ich [*nowokrzczeńców*] *Luciper* z niebá do pieklá) vczyniwiŹy *PowodPr* 36.

»nieśláchetny mistrz« (1): A cóż to ine⁸⁰ ípráwuie/ iedno ten nieśláchetny miłtrz/ ktory káżdemu z nas ízepce zá vchem *RejPos* 71v.

»omylny mistrz« (2): obaczay/ iż dla tego omylnego miłtrzá fwego/ á omylney rády iego/ wzgardzałŹ á opuŹczáŹ wierną á prawdziwą rádę Páná fwego *RejPos* 241v, 239v.

»sprosny mistrz« (1): iż ich [*bogactw*] nie będyeŹ vżywał wedle márności fwiátá tego/ á wedle rády onego íprofnego miłtrzá iego *RejPos* 264.

»stary mistrz« (7): *RejWiz* 156v; *RejAp* F2v; Y rozumiał temu Pan/ iż thym iáko cukrem ten figlarz á then ítáry miłtrz wŹytek narod ludzki miał odwabiác od niego *RejPos* 72, 64, 72, 149v, 206v.

»barzo złý mistrz« (1): cžegom [*św. Hieronim*] íię íam był náuczył/ nie z moiey głowy/ ani od onego bárzo złego Miłtrzá/ *propria praesumptione*, od włafney dumy moiey [...] ále od zacnych oświeconych kościołá Bożego náuczyćielow. *ReszPrz* 101.

Szeregi: »czart a mistrz« (1): ieŹli nie z Bogá ieft/ tedy pewnie s czártá á z onego miłtrzá/ ktorego woleý/ wymyŹlow/ á náuki/ náŹláduie. *RejPos* 84v.

»omylny mistrz a ciemny krol świata tego« (1): Wiesz też już pewnie/ iż ten omylny mistrz á on ciemny krol świata tego/ wftawicznie za tobą woła *RejPos* 239v.

»mistrz a sprawca ciemności« (1): już vczynki iego mułzą zawżdy być złe/ [...] już on mistrz á fprawcą ciemności ieft opiekálnikiem iego. *RejPos* 338.

»stary mistrz a zwodnik« (1): Bo gdy już będzie nąd thobą ręką iego [*Boga*]/ [...] Już fie wftażyć musi on fthary mistrz á on zwodnik twoy *RejPos* 206v.

»zły duch a chytry mistrz« (1): Abowiem rozumie temu ten chytry zły duch á ten chytry mistrz cechu tego [*cudzołożników a ludzi swowolnych*] *RejPos* 43v.

W przen (2) : Bo iefli fie opuścisz na wfteteczną wołą/ Vrzyż że cie ci mistrze by błazną podgołą. *RejWiz* 175v.

Wyrażenie: »czart mistrz« (1): Bowięcz każdy ktory tu chce Snąć na wieczey mędrowacz. Ten też muły iako vczen Szártem mistrzem wedrować. *RejKup* b2.

2. *Mądrzec, uczony; człowiek wykształcony, noszący tytuł magistra; magister, rabbi Mącz* (140) : Rzekł do Xánta mistrzu pátrzay A te Litery ogląday: Y przecźci ie wżako vmiełz/ Za ich wykład porozumiełz. *BierEz* E2v, B2v, C, C3v, D, Dv, E, E2v; Rodem był [*Wirgilius*] z Mantuy, á w Cremonie fie vczył, potim gdy mistrzem zołtał do Mediolanu fzedł *BielŻyw* 122; zchował fie [*Walenty Wróbel*] od młodości w Krakowie/ gdzież Mistrzem zołtawłszy [!] prze ławność nauki łwey dołtał miełtczą miedzi vczonymi w mnieyzym Colegium. *WróbŻółtGlab* A4, A4, A5; przykazála [*Olimpija*] do fiebie wezwąć wełzczką [*Ariolum*] y rzekła mu/ Mistrzu [*magister*] żywot moy wielkimi bolełciámi iefth dręcżon *HistAl* A6, A2v, A3 [2 r.], A3v [2 r.], A4, A4v, A7, Dv; *BielKom* A4v; *GrzegRóżn* Hv; *Mącz* 14d; *Górndworz* Ee6; bo to mistrzowie powiedzieli/ á to piłmy potwierdzili/ że w ferce człowiek mądręgo nie wnidzie nic łmutne^{go} *HistRzym* 23v; A gdyż on pátrzał/ tedy mistrz podle iego ná kłięgách czedł *HistRzym* 55, 55 [8 r.], 55v [6 r.], 56 [3 r.]; *BudNT przedm* c, c3; S tegoć to Kollegium wyłzedł był mistrz táki/ Ktorego wiekom wiecznie tu będą trwać znáki. *PaprpPan* V2, Ff2; ALe což mnie wymownych Mistrzow kłięgi dádzą? *PudłFr* 52; *KochProp* 11; *SarnStat* 199.

mistrz ku czemu (1): Magister ad aliquam rem, Mistrz rozumny ku ktorey rzeczy. *Mącz* 204b.

mistrz na co [= od czego] (1): żáłował [*Kornelius Agrypa*] s płáczem/ iż fie wdawał w ty máctwá nikczemne [*tajemnej filozofijej*] gđzye iedney prawdy w nich nie mógl nigdy doznác/ máiac ná tho wielkie mistrze *BielKron* 46v.

mistrz czyj (1): Tegoć nam nowa Ewángelia w krześciánłtwie náplódziła: iáko łámi przedni Mistrzowie iey ná to nárzekáią. *PowodPr* 42.

mistrz skąd (1): Tey [...] łprobuy, kto chce, łtuki, Z Stágiry y z Venuzy dwóch mistrzow náuki. *CiekPotrŚredz*)(4v.

W połączeniu z imieniem (i nazwiskiem) [*w tym: skrót M.* (4)] [*w tym: mistrz + imię* (23), *imię + mistrz* (2)] (25): *PatKaz I* 15; Składanie mistrza berchtołta. *FalZioł* V 10, V 104, 114; *GlabGad* Av; *MiechGlab ktv*, 16. *WróbŻółt kt*; Przeto mądrze vczynił ten vczony á dobry człowiek M. Valenty [...] opułciwłzy inłze dworne á głęboke wykłady telko tego fie iáł w ktorym zależy bogomyłność y pobudzenie ku nabożełłtwu. *WróbŻółtGlab* A4, A2, A5v; Bolełław Pudyk z Prándotą Biskupem Krákówłkim połáli do Lugdunu do Papieżá Innocenciulá czwartego/ mistrzá

iákubá z Skárzełzowá Doktorá y Dziekaná Krácowłkiego *BielKron* 362, 273v, 359, 374 [2 r.], 385, 399v; *OrzQuin* H4; *HistRzym* 48v [2 r.]; *WerGość* 228; [ustawiamy] Miłtrzá Sedywoiá Theologá [magistrum Sandiuogium Theologie professorem JanStat 884] Probofczá Klafztoru Kłodáwinłkiego Zakonu Kánonikow zakonnych *SarnStat* 1104, 1104 [2 r.].

W połączeniach szeregowych (3): *MurzHist* E3; *BielKom* A2v; Iáko imię Miłtrzew/ Doktorow/ Náuczycielow Chrześciánłkich nie ma być łczypane *WujNT* 243.

W charakterystycznych połączeniach: *mistrz najlepszy, pirwszy, przedni, rozumny, wielki, wymowny.*

Przysłowie W co łye praca/ y twoye obróciły látá? Któreś ty niemal włzytkié łtrawił nád księgámi/ [...] Teraz Miłtrzu łam łye łecz: czás Doktor kádemu *KochTr* 25.

Wyrażenia: »mistrz filozofije« (4): Gerzi y Benedikc [!] Miłzkowłcij beli Miłtrzami Philozophie *PaprUp* C, B4, B4v [2 r.].

»mistrz nauczony« (1): Miłtrz ieden w teyże nauce [czarnoksięskiej] náuczouy podkał go *HistRzym* 54v.

»mistrz w [jakiej] nauce« (1): *HistRzym* 54v cf »mistrz nauczony«.

»przyrodzonej nauki; w rzeczach przyrodzonych mistrz« (2;1): Phisicus, eyn naturlich meifter. Przyrodzoney náuki miłtrz. *Murm* 178; *BartBydg* 114; *FalZioł* IV 51c.

»nauk wyzwolonych mistrz« [szyk 2:2] (4): Przepowiedzenie [...] Przez Cypryaná Leowicyuła [...] oznáymione: A teraz przez Stánisławá z Ráwy Náuk wyzwolonych Miłtrzá/ ná żądanie niektórych ludzi/ z Łácinłskiego ięzyká ná Polłki pilnie przełožone *LeovPrzep kt*, F3v; *StryjKron* 512; *PaprUp* C3v.

»mistrz w Piłmie (św.), [mistrz św. Pisma]« (2): *OpecŻyw* 133v; Dan przez ręce Wielmożného Ianá z Koniecpolá Kánclérzá/ y Tomáłzá z Strápiná/ Miłtrzá w Piłmie ś. Doktorá Práwá Duchowného *SarnStat* 915; [A wydawaią mystrzewie sswyenthego pyssma y sswiatłosc rossesona promyeny pochodziła zoczv iego *SprChęd* 13].

»w prawie mistrz« (1): Albo owi wnálłym práwie miłtrze [...] káždy buia by ludzi poráził Zeby komu łprawiedliwość łkáził *RejRozpr* K3.

»mistrz rozumu przyrodzonego« (1): kiedy będzie pierwey Krzyłztał zagrzany/ żadnym obyczaiem nie zapali. To w rzeczach przyrodzonych miłtrzowie rozumu przyrodzonego piłzą. *FalZioł* IV 51c.

Szeregi: »ani mistrz, ni bakałarz« (1): Będzye żonki nárzekánie/ Aniś ty miłtrz ni bákálarz/ [...] Włzytko nád kłięgámi leżyłz/ Do roboty nie dobyżyłz *BielKom* A2v.

»mistrz i (a) doktor« [szyk 4:3] (7): *PatKaz I* 15v; ktore [Kolegium Krakowskie] potem s Doktorow y Miłtrzew ludzi wczonych myedzy inłłfemi narody záwołánye dobre otrzymało *GliczKsiqż* Lv, Lv [2 r.]; *BielKron* 383; *GrzegRóżn* D3; *StryjKron* 512. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»mistrz a wynaleziciel« (1): Cynici, Sekta byłá Philosophów którym łie nic nie podobało [...] ych miłtrz a pirwłzi wynaleziciel był Antilthenes. *Mqcz* 76c.

Iron. O interpretatorach Pisma św. (1):

Wyrażenie: »babilońscy mistrzowie« = *jak budownicowie wieży Babel utracili jedność językową, dającą im możność porozumiewania się, tak badacze Pisma św. przez namnożenie wielu sprzecznych ze*

sobą teorii (tu) na temat Trójcy św. uczynili ją niezrozumiałą (1): Co też ieft v nich perfoná/ iefzcze nic pewnego w thym nie poftánowali ci Bábitońscy Miſtrzowie *GrzegRóżn* H2v.

a. *Znawca Pisma św. w czasach biblijnych; rabbi Mącz* (32) : Rabbi znaczy nauczyciela [...] abo miſtrzá/ ale takiego zaczne⁸⁰/ ktoryby miał ofzobliwą moc i wziętość miedzy ludźmi *MurzNT* 151 marg; *BielKron* 26v; RAbi, dicto Hebraica, id est Magister, Miſtrz. *Mącz* 344d, 344d; *NiemObr* 31; *WujNT przedm* 23 [2 r.], s. 94 marg.

W połączeniu z imieniem [imię + mistrz] (1): A iż tak ieft/ to tak z Nikodemá Miſtrzá zakonnego Ian 3. [...] poznafz. *CzechRozm* 90.

W połączeniach szeregowych (7): *OpecŻyw* 43, 77, 107v, 112, 133v; oni Miſtrzowie/ á oni zakonnicy/ á ony kłiążętá káplańkie dáleko chodzili od niego [*Chrystusa*]/ [...] á kładąc nádzyeie w náukach fwych *RejPos* 209v; iefliż fię ty názywał Zydem [...] náuczony z zakonu/ y tuſzyfz łobie żeś ieft wodzem ślepych/ światłością tych ktorzy fą w cięmnościách/ miſtrzem bezrozumnych [*eruditorem insipientium*]/ náuczycielem dźiatek/ máiącym kſzałt znáomości prawdy w zakonie. *WujNT Rom* 2/20.

Wyrażenia: »(na)uczony mistrz« [szyk 3:2] (5): *OpecŻyw* 133v; nędzny zakonniku/ kthory fie małz zá vczonego miſtrzá w zakonie fwoim *RejPos* 232, 21v, 179, [310].

»mistrz zakonny, w zakonie, Zakonu Starego« (4:2:1): Pan [...] cie tu vpomina w tey Ewányeliey fwiętey/ áby była hoynieyfza y obfiłza íprawiedliwość twoiá niżli tych miſtrzow zakonnych *RejPos* 180v; A gdy tho oni Doktorowie á oni Miſtrzowie zakonu ftárego widzyeli/ iż on żadnym íthanem nie gárdzi *RejPos* 324, 21v, 179, 180, 232; *CzechRozm* 90. Cf »faryzeuszowie a mistrzowie zakonni«.

»mistrz żydowski, w żydostwie, izraelski« (3:1:1): bo fłyłfala teten miſtrzow żydowłkich ij duchownych po fieni biegiątz *OpecŻyw* 113v, 60v; Y powiedział mu [*Nikodemowi*] pan: Iż ieflić powiedam ziemłkie rzeczy á nie rozumiełz/ á toś ieft miſtrz Izráelfki *RejPos* 153v, 151v, 243. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.].

Szeregi: »mistrz a bezpiecznik« (1): Tak iż oni Miſtrzowie á oni beſpiecznicy o zakonie fwoim/ fzemráli á mowili przeciwko iemu *RejPos* 166v.

»mistrz a (i, abo) doktor« [szyk 3:1] (4) gdy tak vczyniłz [...] sftanie fie wietłze vłprawiedliwienie twoie niżli naywietłzego Miſtrzá ábo Doktorá w zakoinie nabefpiecznieyfzego. *RejPos* 180, 324; przeto iż miſtrzowie y Doktorowie Żydowłcy byli zli/ y fłufznie od Pána ftofowani *WujNT* 243, 171. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.].

»faryzeuszowie a mistrzowie zakonni« (1): iżbychmy nie mieli żadney nádzyeie/ iáko mieli oni Fárizeuſzowie á oni náueżeni Miſtrzowie zakonni/ ktorzy fie tylko paráli á ćwiczyli w pińányim zakonie im przez Moizełzá podányim. *RejPos* 179.

»mistrzowie, (a) licemiernicy« [szyk 1:1] (2): *OpecŻyw* 133v; Bo też thám dopirkoż w onych Licemiernikoch/ á w onych Miſtrzoch náuczonych w zakonie/ nawiętfze fie okrucieńftwá záczyły/ przeciwko fwiętey á zbáwienney náuce iego. *RejPos* 21v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 3 r.].

»ocięć i mistrz« (1): Faryzáyfka to bowiem dumá byłá/ Oycámi y Miſtrzámi fię názywać/ ciągnąc lud poſpolity/ od iáńnych wyrokow Bożych/ zá wymyſłámi fwymi *NiemObr* 82.

»skryba, to jest mistrz« (1): flę k wám [...] doktory ij mędrce iijzby piłmo wykladali/ ij fłkryby/ to iefł mifłtrze ktorzyby przyrodzonęgo piłma nauczali. *OpecŻyw* 77.

»starszy ludu i mistrzowie« (1): Zbierz mi fiedmđdziefiąth mężow z fłárłłfych ludu Ifráłłłkiego/ ktore ty znałz że fą fłárłłfymi ludu tego y Mifłtrzowie [*senes populi ... ac magistri*] *Leop Num* 11/16.

»mistrz i wypełniacz zakonu pańskiego« (1): iż iefłi fłpráwiedliwość wálzńa nie będzýe wiefłłza/ niźli włzytkich mifłtrzow y wypełniączow zakonu Pańłłkiego/ iż nie możecie wniść do krolefstwńa iego fwięte^{go}. *RejPos* 180v.

3. *Autor, twórca* (14) : Mifłtrz ku fwoim kfiąłzkom mowi. IDźcie ná fwiát moie kfiąłzki/ Przedáycie fłe zá pyeniąłzki *BielKom* A, Av [4 r.], A2 [2 r.], A2v, A3 [2 r.]; Ia ná fárbách málárłłkich nic fłe nie rozumiém/ [...] Ale wiérłzem ozdobyńym/ y rymy gładkiemi/ Mam nádźieię/ że z mifłtrzmí porównam dobrými. *KochFrag* 21.

mistrz czyj (1): Ták ná wfiach iáko y w miefcie/ Powolnie fłe [*ksiązki*] im [*ludowi na Rusi*] rozniefcie/ [...] Idźciełz potym ná podole/ Powieccie [...] Iż wálz mifłtrz iuż łobie orze/ Nie ma wołow nie ma koni/ Ieden kłopot drugi goni *BielKom* A4.

W połączeniu z imieniem [mistrz + imię] (1): myłftchrz zyuota cryłtułouego Indolfus mouy yłz fłzwyąty anfelńm napyłłal yłz nycz nyeyefłł tak pozytecznego po bodze yako łpomynanye maryey *PatKaz* III 127v.

Przen: Bóg jako stwórca świata (1) : Czemu thedy ziemiá [...] rzeczam fłe ná oko/ iakoby niewątłpliwym początkiem być zdáłł: onym trudna co Mifłtrzá nie widzą/ áni komu kwoli to zbudował/ domyłłłć fłe mogą *Oczko* 5v.

4. *Człowiek posiadający praktyczną znajomość czegoś w wysokim stopniu, doskonały fachowiec; rzemieślnik posiadający najwyższe kwalifikacje zawodowe, majster; artifex, opifex* Cn (126) : kółdzi thowarziłłł albo czeladnik Rzemiełłł Rzeźniczego, ktory od ynąd przywandruie, ma łie przodkiem listem Cechowim wywiełłcz, a żadny Mifłtrz niema go prziiącz álł list [...] okaże *ListRzeż* w. 25, 33; *BierEz* F3v, F4; A łnadz ná tym wiecey mifłtrza poznać Ktory vmie z miedzi złoto kowác *RejRozpr* Av; *LibMal* 1544/90v; A tak vczeń pólpolicie Nad mifłtrza gdi mędroie [!]. Niema miełłcza na warłłłtacie *RejKup* Bv; Szermyerz dotąd vcźnya łwego vczy łłermowác/ łłztuki czýnić/ páraty wypráwyác/ áż go mifłtrzem ołtáwi *GliczKsiąż* O2; *GroicPorz* f4v; Rozno bęczą orgány/ gdy łłábo dmą miechy/ Nie będzýe z nich nalepłłzy mifłtrz miał nic pociechy. *RejWiz* 119v; *RejZwierz* 9v; ale y w onych zacnych oficyńách częłłłtokróć łię onym zacnym á pilnym mifłtrzom to trefuie/ iż prze niedozor wiele rzeczy opułłłczáią *BibRadz* *5v; Piłłze Iozephus iż widzyał w Rzymie tákiego mifłtrzá co łkło rozbieiał y ciągnął iáko wołłk *BielKron* 26v, 7v, 347v; Socrates [...] iuż wpotachłłych leciech na arłłie łię vczył/ y palce łwoie mifłtrzowi w moc poddał. *KwiatKsiąż* E4; Cunicularius, Mifłtrz ktory łłe s kopániem do murow vmie łbchodźić. *Mącz* 72b; Tyrocinium facere, Rzemiełłłá łwego łłztukę mifłtrzóm okázáć/ z vcźniowych á łłposłłżebnych łat wyniłłć. *Mącz* 471c, 150c, 273a; *GórńDworz* E7v; iż Figury nie włłzędzie ták iakoby miály być/ łą vcźyniówé: przeto iż Mifłtrz co ié rzezał/ nie był po temu. *GrzepGeom* Q4; rzekł krol ku onemu ciełłł/ Mifłtrzu powiedz mi *HistRzym* 107v; *BielSat* C2, N3; *RejPos* 341; *RejZwierc* 113; *Strum* B2; *CzechRozm* **7; Zadnemu niedopułłłczą niíákiego rzemiosłá iáwnie robić/ áż łię go od Mifłtrzow [*a magistris*] pirwey náuczy/ y łłztukę vcźyni *ModrzBaz*

46v, 1, 36v, 37; Bo y vczeń rychley fie v tego mistrzá rzemieřlá náuczy/ ná ktorego robotę pátrzy/ niżli v tego ktory tyło o roboćie mowi. *SkarŻyw* A3; Ze tedy rzemieřlá tego [*tokarstwa*] nieumiem/ tego mi žal/ [...] gdyż mi fię mistrz trefiał/ ktory mi ie pokázác všiłowal/ y nacząynia nádał. *CzechEp* 64; *KochJez* A3; *KlonŻal* D3 [2 r.]; *BielSjem* 39; *GórnRozm* L2v; Artifex – Mistrz. rzemieřznik. *Calep* 98b, 732b; Bo kto fie częgo vczy z Experiencyą záraz/ ten bywa naleřpy Mistrz. *GostGosp* 58, 20; *GrabowSet* N3.

mistrz czego (16): *GroicPorz* f4, g; łatwie iest poznać/ y naygłupszemu Człowiekowi czego potrzebá/ ále iákoby to/ czego iest potrzebá vczynić/ tego nieumie żaden iedno Mistrz dobry rzeczy oney potrzebney *OrzRozm* Dv; *CzechRozm* **7. Cf »mistrz mostow«, »mistrz murow«, »mistrz wszelkiej muzyki«, »mistrz myńce«, »mistrz rozmierzania«, »mistrz rycerskich spraw«, »mistrz [*jakiego*] rzemiosła«, »mistrz stamieckiego rzemiesła«.

mistrz około czego (1): bo był [*brat Kolumbusa*] wielkim Probierzem y Mistrzem około řprawowania złotá *BielKron* 442v.

mistrz na co [= od czego] (4): *RejKupSekl* a6; Wiem ia że Weneći fą naleřpy Mistrzowie ná zńanie korzenia álbo wřzelkich rzeczy. *BielKron* 449; Owa wymyřláiac niezwyčáyne kławy/ y złorzeczenia/ iáko ná to fą Włofzy mistrzowie *GórnDworz* T2; Nacząynie wřzelkie woienne opátrzáli/ wozy/ Siekiery/ Ciefle/ Lekárze/ kthorzy chore ránne goili/ á ktory naleřpy ná tho był Mistrz/ then drugie młodřze vczył *BielSpr* 9.

mistrz nad czym (1): Architectus – Ciefřzla, vel mistrz nad budowaniem. *Calep* 90a.

mistrz w czym (9): *Colamella*, ořobliwy Mistrz w řprawach Kmiecyh/ *in Libris de re rustica*, tego dowodźi *OrzQuin* H3v; áby fie dworzánin nie wydawał zá [...] dořkonálego mistrzá wbezecęńftwie *GórnDworz* N2v, M5, N2v, Ddv; *ModrzBaz* 113; *SkarŻyw* 57 [2 r.]; Y w Rádźieř mistrz: wtąż y tám/ gđzie przydźie woiovác. *PudłFr* 44.

mistrz czyj [= kogo] [*w tym: pron poss* (7), *G pron* (1)] (8): *ListRzeż w.* 9, 33; Myřtrzewy řwemu voyczechowi řchewczowy na Waliřschewye v kthorego robill parą Thrzewikow vkradł *LibMal* 1548/139, 1546/114, 1550/153, 157; *HistRzym* 92; iáko ma rzec nacząynie zdnnowi mistrzowi řwemu/ Czemuř mie ták vlepił? *RejPos* 74.

mistrz czyj [=czego] (1): gdyć mistrzowi řwemu napirwřzmn [*Noemu*] wino nie przepuřciło/ [...] á coż dziřieyřzego Bachá iáko nie ma zbłáźnić gdy fie vpije. *BielKron* 6.

W połączniu z imieniem [*w tym: mistrz + imię* (6), *imię + mistrz* (1)] (7): V myřtrza thegořch Maczieya vkradli řthuką olovu *LibMal* 1550/157v, 1548/139; Będac w krářomowřftwie bárzo řławnym prořfessore: w Athenách miał wielce řławie řwey zawiřnego/ zacnego drugiego/ tegořz rzemieřlá mistrzá Antheniuřzá pogániná *SkarŻyw* 86, 57 [2 r.]; *OstrEpit* A2; *SarnStat* 371.

W przeciwstawieniu: »mistrz ... partacz« (1): Vmie Mistrz o řwym Rzemieřfle powiedzieć/ A Pártác w kące záwřdzy muři fiedzieć. *StryjKron* 279.

W tytule rzemieřlnika, majstra (1):

Wyrażenie: »pan mistrz« (1): Bo żaden czeladnik nie ma bycz od rzemieřła odrzucon, lecz by dla řwey niewiernořci abo niecznotliwego zachowania przeciwo panu Mistrzowi řwemu. *ListRzeż w.* 33.

W charakterystycznych połączeniach: mistrz dobry (2), mądry, pilny, prawy, wielki, zacny.

Przysłowia: Iełzczeć nie tho miŹtrz czo robi z nowego/ Więtfzy co dobre vczyni ze złego. *RejZwierc* 214.

żem to iełzcze z przodku W.M. opowiadał/ że to nie miało być ad amussim: bo miŹtrz nie potemu. *KochOdpr* A2.

Wyrażenia: »mistrz cechu« (2): [przysięgamy] iże Cech náłz wiernie á łprawiedliwie rzędzić chcemy/ Rzemiełłá náłze łprawnie robić/ y innych MiŹtrzow Cechu náłzego w robotách pilnie á wiernie doględác *GroicPorz* g, f4.

»mistrz ciesielski« [szyk 1:1] (2): AEdilis Náđ budow[á]niem przełożony. Baumiftrs/ álbo/ MiŹtrs cieielski *Mqcz* 3d, 14d.

»kucharz mistrz« (1): Kucharzow Mistrzow 4. [...] Młodzienchow Kucharzow 2. *WyprKr* 126.

»kuglarski mistrz« (1): Archimimus – Kuglarskij miŹtrz. *Calep* 89b.

»mistrz mostow« (1): Téż byli wezwáni [...] miŹtrzowie/ Stygárowie oboiéy Zupy [...] PiérwŹy był Woyćiech MiŹtrz Mołtów [magister pontium *JanStat* 36]/ brát Hánkónów/ z Mienfelnic *SarnStat* 372.

»mistrz murów« (2): Szczepanko MiŹtrz Murów [magister murorum *JanStat* 35]. *SarnStat* 371, 1310.

»wszelkiej muzyki mistrz« = *Apollo* (1): PRzybądź/ wŹelkiéy muzyki cny miŹtrzu/ *Apollo* *OstrEpit* A2.

»mistrz myńce« [szyk 1:1] (2): MISTRZ MYNCE. [...] IEłcze Podłkárbi Koronny ma byđż iednym łprawcá monet [magister monctarum *JanStat* 308]/ ktore zá czáfem máią byđż bité *SarnStat* 340, 1310.

[»mistrz niewodny« = starszy rybacki: taką sprawę nam dano, tak od urzędnika zamku wieleńskiego i od mistrza niewodnego, iż przeszłego roku nic więcej za ryby ze wszystkich jezior nie wzięto, jedno złotych w monecie 60. *LustrWpol* I 199.]

»mistrz puszkarz, puskarski« (2:1): a wthym łfyá chcą wyernye y pylnye zachowacz podlug mego nawyęthłżego dołczyvp y Myłterłtwa they nauky mey thak yako słuffze nadobrego łlugá a wyernego myłtrza pułzkarłkyego yego krolyewłkyey myłóczy *MetrKor* 37/4v; Cżego miŹtrz Pułzkarz nie wie/ dobrze to ná nie wiem. *BielSat* N2v [idem] *BielSjem* 38.

»mistrz rozmierzania« [szyk 2:1] (3): Geometra, eyn kunłtlich aułz mełłer Rozmyerzánýa miŹtrz. *Murm* 178; *BartBydg* 63, 64.

»rzemieśła drukarskiego mistrz, mistrz, ktory druk czyni« (1;1): IZ fie to y mądrym/ bącznym y ćwiczonym rzemiełłá Drukárłkiego MiŹtrzom przygadza/ że fie w niektorych rzeczách omyłáią *CzechRozm* **7; Excusor – MiŹtrz ktori druk cziny. *Calep* 385a.

»mistrz stamieckiego [= kamieniarskiego] rzemieśła« (1): Wiele widzę obiecuiefz miŹtrzu Stamieckiego Rzemiełłá/ cóś teraz przyłzedł z kráiu Niemieckiego. *KlonŻal* D3.

»rzemieśniczy mistrz; [jakiego] rzemiosła mistrz« (1;1): Wiele rzemieśniczych MiŹtrzow [opificum magistri]/ bárzo rzadko śiadáią ná łwych wárłtáciech *ModrzBaz* 36v; álbo więc od inłżego rzemiołłá MiŹtrzow/ chcą [kacerze] łię go [Pismo św.] včzyć wykłádác: włáfnie iákoby łię chćiał včzyć orác od Málárzá *ReszPrz* 101.

Wyrażenia: »mistrz dworzan« (1): Y rzekł krol Afzpenazowi (*marg*) wł: miŝtrzowi dworzan ŝwych albo komornikow. (—) podkomorzemu [*ad Aspenaz magistrum (marg) principem (—) eunuchorum suorum*] *BudBib* I 436v *marg*.

»mistrz nad gormi [= *nad kopalnią*]« (1): iż Miłtrznád górmiprzłożony [*magister montium JanStat 45*] nie ma mieć żadnego czynńszu z Zup *SarnStat 379*.

»mistrzowie krolewscy« (1): przyśzedł Iłzmáel [...] y miłtrzowie krolewscy [*magnates (marg) optimates (-) regis*]/ [...] do Gedal-iahá *BudBib Ier 41/1*.

»mistrz nad mistrzmi« (1): Tákże Krol/ iest Miłtrzem nád Miłtrzmi/ y Cechmiłtrzem náde wźemi Cechmiłtrzmi w Kroleſtwie ſwym: iego Krolewſkiey zwierzchnoſci poddáne ſą/ y iemu ſłużą wſzytkie náuki *OrzRozm M*.

»na ratuszu mistrz« (1): Stároſtá á Burmiłtrzn. Witaycieſz Pánie Burmiłtrzu/ Ná Ratuſzu ſławny miłtrzu *RejZwierc 234*.

»mistrz rybitwow, [rybakow]« (1): nie tylko áby on iáko przednieyſzy ſprawcá y miłtrzná rybitwow/ ná łowienie ryb inne wywodził *WujNT 211*; [Starszy albo mistrz rybaków tych winien odbierać drwa w targowym *LustrWpol I 127*].

»mistrz wieszczkow« (1): Belteſzazarze miłtrzu wieſzczkow [*magister (marg) princeps (-) genethliacorum*] ia wiem iż duch bogow ſwiętych wtobie/ á żadna táiemnicá nie ſkryta v ciebie *BudBib Dan 4/9 [6]*.

Szeregi: »sprawca i mistrz« (2): *WujNT 211*; ma byđz [*marszałek*] ſprawcá y Miłtrzem wſzytkich Dworſkich cęremoniy [*omnium caeremoniarum curiensium magister JanStat 293*] to iest/ zwyczáiw y Dworzan. *SarnStat 310*.

[»starszy albo mistrz«: *LustrWpol I 127* cf »mistrz rybitwow«.]

b. O przłożonym grupy religijnej (18) :

α. W tekstach dotyczących czasów biblijnych lub do nich nawiązujących (11) :

Wyrażenia: »mistrz apostołow« (4): Piotrá Miłtrzem Apoſtołow zowie. *SkarŻyw 595 marg, 595, 597 [2 r.]*.

»mistrz licemiernikow« (1): Nienáwiſciá przeciw iemu kłiążęcá kapłańskie zapálili ſie/ ij miłtrzowie licemiernikow *OpecŻywList C2*.

Szeregi: »mistrz i doktor« (1): Iacobá/ mowi/ ná iednym mieyſcu ograniczył: ále Piotrá wſzytkiego ſwiátá miłtrzem/ y Doktorem wczynił. *SkarJedn 69*.

»mistrz i gospodarz« (1): áby go [*Piotra*] yuż też po nim [*po Chrystusie*] myeli zá miłtrzá y goſpodarzá *KromRozm III M6*.

»książęta (kapłańskie) abo (i) mistrzowie (licemiernikow)« (2): a záſcie flyſſeli aby ktory z kłiążąt abo z miłtrzow weń wſierzyli *OpecŻyw 76; OpecŻywList C2*.

»ani pan ani mistrz« (1): áby ſie żaden nie ſmiał áni pánem áni miłtrzem zwác tego to iego Koſcioła ſwiętego. *RejAp 77*.

»mistrz i sprawca« (1): Piotr Miłtrzn Apoſtołow inych y ſprawcá. *SkarŻyw 597 marg*.

W *przen* (2) : Do tey fámeý łodzi koſcioła Pan wſtąpił/ w ktorey Piotr iest Miłtrzem poſtánowion *WujNT 211*.

Wyrażenie: »mistrz diabelski« (1): Azaſz go [*fałeszego pasterza*] Páweł s. nie zowie miłtrzem dyabelſkim? *RejPos 346v*.

β. O papieżu (4) :

mistrz czego (2): á iż na niey [na stolicy rzymskiej]/ śiedzący/ ieft páłterzem/ oycem y myftrzem wŷytkiego Chrześciánftwá. *SkarJedn* 102, 401.

W połączeniach szeregowych (4): A iż on/ papyżem będąc/ yeft Pyotrem á gruntem flupow kołcyelnych/ to yeft biskupow/ á kfyżęćyem/ miŷtrzem/ y głowá wŷlech *KromRozm III* P5; Rzymŷki Biskup ieft podporá wŷytkiey Kátholickiey prawdy/ Páłterz wŷytkich w Chryŷtuŷa wierzących/ Miŷtrz wŷytkiego Chrześciánftwá *SkarJedn* 401, 102; *SkarKaz* 40b.

γ. O kapłanie braminów indyjskich (2) :

Wyrażenie: »bragmański mistrz« (2): Didimus Bragmański Miŷtrz [*bragmanorum didascalus*] Alexandrowi pozdrowienie. *HistAl* K4, 15.

δ. O cesarzu [z przeczeniem] (1) :

W przeciwstawieniu (1): »syn kościelny ... mistrz« (1): *BielKron* 230v *cf Szereg*.

Szereg: »pan albo mistrz« (1): Cefarz ieft fyn kościelny/ ále nie pan álbo Miŷtrz *BielKron* 230v.

c. O Bogu (3) : Iezu kthorys nas navczył miŷtrza iednego w niebie ŷzukać. łmi. fie nad na. *TarDuch* B7v.

W połączeniu szeregowym (1): tego teŷ chce lepŷzy nád przyrodzenie Bog/ on naywyŷłzy Miŷtrz/ Hetman/ mŷćiciel/ y nágradźiciel [*ille magister, imperator, vindex et remunerator*]. *ModrzBaz* 136v.

Szereg: »Pan Bog i mistrz« (1): Temi ŷię trzemi rzeczám i w iednym ćiele Chryŷtuŷowym iednoczem. Iednym Pánem Bogiem y miŷtrzem náŷzym *SkarJedn* 41.

d. O bóstwie pogańskim (1) : Bog ma głowę iáŷtrzębia [...] ŷwiętego przyrodzenia miŷtrz iedyny/ nalepŷzy/ namędrŷzy y nápráwiedliwŷzy nádewŷytki rzeczy. *BielKron* 8.

e. Dostojnik posiadający określony urząd i godność w zakonach rycerskich (381) :

α. Najwyŷszy zwierzchnik zakonu rycerskiego (Krzyŷaków, joannitów, templariuszy i in.); *magister JanStat* (378) : *Diar* 23; Przez ten czás woiovania Pruŷkiego/ Lokietko zbierał lud przeciw Pruŷom [...] s kтым Miŷtrz nie śmiał bitwy ŷthoczyć *BielKron* 371v; Rádwanówŷki [...] Owa iákóŷkolwiek podał miáŷto Miŷtrzowi niemáiąc ná ŷię gwałtu żadnego. *BielKron* 418, 179v, 232 [2 r.], 279v, 291v, 370 (12); *KwiatOpis* B3v, B4; [*prosili*] Aby miŷtrz w ŷwym^m práwie zoŷtał ŷię Wyflánćiech. *BialKaz* K3v, K3v [2 r.]; Wnet tedy Kontor porádziwŷzy ŷię Miŷtrzá z woŷłkiem pod Onkaim ciągnął *StryjKron* 309; Poŷłał tedy Miŷtrz 500. iednych Reyterow z wielkoŷciá Knechtow pieŷzych *StryjKron* 637, 295, 305, 308, 502, 577, 582, 692, 767; Swidrygałowi przeciwko Kroleŷtwu Polŷkiému ráunek od Miŷtrzá nie ma bydź dawan. *SarnStat* 1069 *marg*; A Miŷtrz [*magister JanStat* 878] będzie wybiéran máž wiécęy pożyteczny y godny/ wedle reguły/ zakonowéy y wŷtaw *SarnStat* 1099; Przyŷięgę Miŷtrz y inni poddáni Krolowi Polŷkiému czynić máią. *SarnStat* 1103 *marg*, 1069 *marg*, 1073 *marg*, 1078 *marg*, 1079 *marg*, 1081 (18).

mistrz czego (18): *MetrKor* 34/287v, 288 [2 r.], 37/1, 1v [2 r.]; Zprzyŷięgli ŷie mieŷzczánie y poŷpolity człowiek w Pruŷiech/ przeciw miŷtrzowi náŷzego zakonu *BielKron* 232, 231 [2 r.], 415v; *StryjKron* 325 [2 r.]. *Cf* »mistrz szpitala domu ŷwiętej Maryjej...«, »mistrz niemieckiego zakonu«, »mistrz zakonu Panny Maryjej«, »mistrz zakonu rodskiego«, »mistrz zakonu templaryjow«, »mistrz i bracia ...«.

mistrz czyj [w tym *G sb i pron* (3), *pron poss* (2)] (5): *BielKron* 231, 360v; áby y nowy ich Miŝtr z áraz według powinności przyięę hołdu vczyñił. *StryjKron* 722, 295 *marg*; *SarnStat* 1106.

W połączeniu z imieniem (i nazwiskiem) [w tym *imię + mistrz* (28), *mistrz + imię* (16)] (44): *MetrKor* 34/287v, 34/288 [2 r.], 37/1, 1v [2 r.]; the Donacyá Cefarz Frydrych wthory potwierdził/ á napierwey Miŝtrzowi Hermanowi z Sálce/ ktory ná ten čás ftárfzym był tę íprawę polecił *BielKron* 231v, 203v, 231, 232, 360v, 369, 390v, 392; *BielSat* Gv; *KwiatOpis* B2; Tegoż roku Konrad Miŝtr z wielkim woýkiem do Zmodzi w Karłzowfká ziémicę wciágnął/ ktora íplundrował *StryjKron* 309, 295 [2 r.], 300, 305, 308, 325 (15); *SarnStat* 1088, 1093, 1094 [2 r.], 1095, 1096 [3 r.] (13).

W połączeniach szeregowych (34): wyiáchał [*Kiejstuł*] przez [.] Miásto w Krzyżáckim vbierze/ y oŝukał wŝyftkich/ Miŝtrzá/ Krzyżákow/ Kontorow y Miefzczány Málborkie *StryjKron* 442, 325, 767; My téz Miŝtr Lodwik/ Komendorowie/ y Conventy [*Nos quoque magister Ludovicus, commendatores et conventus JanStat* 869] zá nas y potomki náŝzé wyrzékamy fie Zamkow/ miaft/ miáfteczek *SarnStat* 1091, 1068, 1069, 1078, 1087, 1088 (31).

W formule dyplomatycznej [w tym: z zaimkiem „my” (35)] (38): wŝyftko práwo/ które nam Miŝtrzowi/ y Zakonowi Komendorom náŝzym [*quod nobis magistro et Ordini ac commendatoribus nostris JanStat* 869] na Zamkách náŝzych/ w mieściech [...] przynależało *SarnStat* 1091; [przymierze] przerzeczeni téz Naiálnieýŝy Pan Kázimiérz Krol y potomkowie iego [...] y poddáni królestwá tegóž o Nas Miŝtrzu / Komendorách/ y Zakonie Pruŝkim [*de nobis magistro, commendatoribus et Ordine Prussiae JanStat* 872] [...] y poddáných náŝzych [*aby dzierzeli SarnStat* 1093; A My Lodwik Miŝtr/ náŝzy potomkowie/ Komendorowie/ y Zakon [*Et nos Lodovicus magister nostrique successores, commendatores et Ordo JanStat* 875] náŝ od pánowánia onym y z poddáności nam zwykléy wyrzékamy fię *SarnStat* 1096, 1087, 1088 [2 r.], 1089 [2 r.], 1090, 1091 [2 r.] (38).

Wyrażenia: »mistrz liflandski (a. liwlancki itp.), inflancki (a. inflański itp.) liwoński« [szyk 20:3] (16:6:1): Miŝtr z álię Liwláncki ma ŝwoy dwor w mieŝcie Wenden dwánafcie mil od Rigi *BielKron* 437v, 382, 395, 429v, 437v; *KwiatOpis* B2, B4v; *BiałKaz* K3v; Roku 1556. Wilhelm Furŝtemberg Miŝtr Liflandŝki/ iáko ŝkoro ze wŝyftkimi Kontorámi y z Zakonem Krzyżákow ŝwoich wiáre Luterŝká przyiáł *StryjKron* 767, 300, 308, 487 [2 r.], 502, 537 (10); *GórnRozm* Dv; *SarnStat* 1079, 1103, 1105; Przezeń [przez *Zygmunta Augusta*] Inflantŝki Miŝtr ŝzumny ŝkrocony *KlonKr* F2v.

»mistrz niemiecki« (4): áby Miŝtr Niemiecki [*magister Almaniae JanStat* 856] w roku wietŝzá pieczęć ŝwá téy zgodzie wiecznéy záwieŝił. *SarnStat* 1079, 1079, 1103, 1105.

»pan mistrz« (9): Napyerwey na kthory spozob, krolya yego myłosczy dworzanye na then czaŝz panu Myŝtrzowy odpowiyadaly *MetrKor* 37/1; ítroná Pána Kŝiążęciá wybierze dwie albo trzy oŝoby z ítrony Pána Miŝtrzá y Zakonu [*de parte domini magistri et ordinis JanStat* 897] *SarnStat* 114, 1114.

»mistrz starszy« (1): Powiedzyał iż fie mu [*pruskiemu mistrzowi*] tego [ołdu] nie godzi czynić przez przyzwolenia drugich Miŝtrzow ftárfzych/ ktorzy ŝá w Niemcech y we Włóŝzech. *BielKron* 415v.

»mistrz szpitala domu świętej Maryjej niemieckiej jerozolimskiego« (1): Dla tego My brát Lódwik z Erlicháŝŝen Miŝtr Szpitalá domu świętéy Máriiéy Niemieckiéy Ierozolimŝkié⁸⁰ [*nos frater Ludovicus de Erlichhausen, magister hospitalis domus sanctae Mariae Theutonicorum JanStat* 863] w Pruŝiéch: Oznáymuiemy przez ninieýŝy lift *SarnStat* 1086.

»mistrzowie zakonni« (1): dla czego tey vgody potym nieprzyimowali potomni mistrzowie zakonni/ iáko nieflufzney *BielKron* 232.

»mistrz zakonu krzyżowniczego, Krzyżakow pruskich, krzyżacki« (6:1:1): Thoby oszwyczonemu xyaszaczyv a panu olbrichthowy Margraby Brandemburfkemu myftrzowy zakonu krzyszownycznego [...] odpowiadamy *MetrKor* 34/288, 34/287v, 288, 37/1, 1v [2 r.]; Pierwfy mistrz Krzyżakow Prufkich/ Hermanus z Salce. *StryjKron* 295 marg; Podwákroć woýfko Miftrzá Krzyżackiego Gwałtem poráził, z fzkodą wielką iego. *KlonKr* Ev.

»mistrz niemieckiego zakonu« (1): Opifánie Kfiázáth kthore przy they Koronácyey [...] byli [...] Miftrz Niemieckiego zakonu. *BielKron* 331v.

»mistrz zakonu Panny Maryjej z Niemiec« (1): gdy Woýciech z Brándeburgu mistrz zakonu Pánný Máryey z Niemiec (iáko oni zowá) zrzuciwfzy vbior zakonny/ żonę poiął. *BielKron* 203v.

»mistrz zakonu rodskiego [= *templariuszy*]« (1): Tamże Miftrz zakonu Rodfkiego [*magister ordinis Rodiensis Miech* E2v] iętego w niewolą pośłał do Franciey *MiechGlab* 68.

»mistrz zakonu templaryjow« (1): tám záładził [zołdan] wielkie vffy Sárácenow/ ktorzy poimáli Gwidoná y miftrzá zakonu Templáryow/ to iest/ Bożogrobfkich Rycerzow. *BielKron* 179v.

Zestawienia: »pruski mistrz« [szyk 93:52] (145): *MetrKor* 37/2; Gdzież też pochowany ciała Miftrza prufkie⁸⁰ j infzich czo naczelniefzych zakonu krzyżownikow. *MiechGlab* 13, **3v; zmyliwfzy lifthy fáłfzywe/ że v nich [*margrabiów*] kupił Miftr Prufki Pomorfką ziemię zá dziefięć thyfiac grzywien grofzy fzerokich *BielKron* 370; Miftrzow Prufkich była chorągiew ftara z żółtym krzyżem á we frodku tarcza z orłem czarnym ná białym polu *BielKron* 425v, 203v, 231, 232 [3 r.], 232v, 369 (73); *BielSat* H; *StryjKron* 305, 380, 426, 487, 502, 517, 727; Pomoc od Polaków ma bydź dawána przeciwno Prufkiému Miftrzowi *SarnStat* 1070 marg, 25, 41 [2 r.], 110 marg, 1066, 1068 marg (13); *Kázimierz czwarty*. [...] Wnet nápomniony iął pilnować fwego, Y dwakroć Miftrzá poráził Prufkiego *KlonKr* E4v.

~ *W połączeniu z imieniem (i nazwiskiem)* [w tym: imię + mistrz (34), mistrz + imię (9)] (43): *MiechGlab* **4v, 9, 10, 12; Látá 1525. Miefiácá Márcá dnia dziefiątego/ Woýciech Prufki Miftrz ołd czynił Krolowi Polfkiemu (marg) Ołd Prufki. (–) srod rynku Krákówfkiego *BielKron* 419, 220, 222 [2 r.], 225v, 231v, 233 (33); Przeto Miftrz Prufki Conradus Valerodus/ ktoremu nie o wiárę/ ále o pánowanie wielkiego Xięftwá Litewfkiego y Zmodzi/ [...] grá byłá/ Zebrał też woýfká Prufkie z fwoimi Krzyżaki *StryjKron* 487, 300, 340, 432, 487, 502.

Szeregi: »pruski mistrz z komendatory; pruski mistrz i komendatorowie, pruski mistrz a kontorowie« [szyk 3:1] (2:1:1): s ftála fie vgodá miedzy Krolew Polfkim y Witułtem á miedzy Konradem Miftrzem Prufkim á Kontory iego *BielKron* 384v; W tym woýfku Prufki Miftrz zginął s Komendatory *BielKron* 384v, 369v, 370v.

»mistrz pruski z Krzyżaki« [szyk 1:1] (2): Miftrz Prufki s Krzyżaki fwymi przywiodłzy lud wielki z Niemiec obegnał miáfto Gdańfko *BielKron* 370, 370v. ~

»mistrz wielki« [szyk 17:1] (18): Téż gdzieby Miftrz wielki [*magister generalis JanStat* 911] żadnym obyczáiem przyśiádz niechćiał/ álbo z Królewfką Iáfnością nie zgadzał fie *SarnStat* 1126, 1087, 1105, 1106, 1108.

~ W połączeniu z imieniem (i nazwiskiem) [zawsze imię + mistrz] (3): Którą to zgodę/ [...] My brat Lodwik z Erlichawlen [!] Miłtrz wielki/ z Komendory/ Conwentem/ y Zakonem náfzym [Nos frater Lodovicus de Erlichhausen magister generalis cum commendatoribus, conventu et Ordine nostris JanStat 885]/ imięniem náfzym [pochwalamy] SarnStat 1105, 1086, 1095.

W połączeniach szeregowych (7): chcemy/ áby obowiąłki zprzymierzenia y zapify/ którékólowiek fą y były miedzy Miłtrzem wielkim [inter magistrum generalem JanStat 845]/ Pręceptory w Niemcech y Inflantćiech/ y Zakony ich pręłaty [uczynione] były nikczemné SarnStat 1069, 1079, 1085, 1086, 1087, 1105, 1108.

W formule dyplomatycznej [w tym: wielmożny a uczciwy pan mistrz (1); z zaimkiem: „ja” (2), „my” (3)] (6): [miedzy królem] z iednéy ftrony/ y námi przerzeczoným Miłtrzem wielkim y Komendory Zakonem [...] z drugiey ftrony wáfzyłtkié fporý/ roftérki/ [...] y fzkody miedzy ftronámi máią byđz odpufczoné/ y [...] wfpokoioné SarnStat 1087; Ia Lodwik Miłtrz wielki Zakonu Pánny Máryiiey w Niemcách [Ego Lodovicus, magister generalis Ordinis sanctae Mariae Teuthonicorum JanStat 874] Książę y Rádá Kroleřtwá Polkfiego/ przyśięgam SarnStat 1095, 41, 1085, 1105, 1123.

Wyrażenia: »pan mistrz wielki« (1): miedzy Królem [...] y Wielmożnym á vczćiwým pánem Miłtrzem wielkim błogofławionéy P. Máriiéy Theutonicorum Ierozolimfkim [magnificum et venerabilem dominum magistrum generalem, ordinis beatae Mariae virginis domus Theutonicorum Hierozolimitani JanStat 908] w Pruśiech SarnStat 1123.

»wielki mistrz zakonu braciej domu niemieckiego« (1): á przypifał iá [Kronikę pruską] Wernerowi de Orzelle wielkiemu Miłtrzowi Zakonu Bráćiey Domu Niemieckiego w Pruřiech StryjKron 288.

»mistrz wielki zakonu Panny Maryjej; (zakonu) błogofławionej Panny Maryjej domu niemieckiego jerozolimskiego mistrz wielki; mistrz wielki zakonu błogofławionej Maryjej Theutonicorum (jerozolimskiego)« (2;2;2): IA N. Miłtrz Wielki/ Zakonu Pánny Máriiéy w Niemcach [Ego Lodovicus, magister generalis Ordinis, sanctae Mariae Theutonicorum JanStat 874]/ Książę y Rádá kroleřtwá Polkfiego/ przyśięgam SarnStat 41; BRát Páweł z Ruzdorfu Zakonu błogofławionéy Pánny Máriiéy domu Niemieckięgo Ierozolimfkięgo Miłtrz wielki [FRater Paulus de Ruszdorff ordinis beatae Mariae domus Theutonicorum Hierosolimitanae magister generalis JanStat 904]/ obiáńniamy przez ninieyfzy Liřt SarnStat 1120, 1085, 1095, 1107, 1123. ~

Szeregi: »mistrz i bracia domu niemieckiego« (1): Roku 1297. wielka niezgodá y nieznáfki záfçęły fię miedzy mieřczáný Rigenfkimi z iedney ftrony/ á miedzy Miłtrzem y Brácią Domu Niemieckiego z drugiey ftrony StryjKron 308. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»mistrz z klasztorem« (1): Miłtrz s fwoim klařtorem á Krol Kázimierz potáiemnie fie zgodzili fami (marg) Kázimierz fie zgodził s Krzyżaki potáiemnie (-). BielKron 374.

»mistrz i komend(at)orowie, kontorowie; mistrz z komendatory« (5;1;2): Ziemiá we wřzem obfita/ tego zakonu kthory był w Pruřiech/ ma Miłtrzá y Komendátory fwe. BielKron 291v, 374; Potým Miłtrz fám Ludwik z Comendatory był do Toruniá przyzwány Octobrá dnia 10. StryjKron 647, 647; Miłtrz y Komendorowie fą wzięci w Rádę Kroleřtwá Polkfięgo. SarnStat 1093 marg, 1096, 1099, 1102. [Ponadto w połączeniach szeregowych 26 r.].

»mistrz i konwent; konwent pruski z mistrzem« (3;1): Przyzwolił ná to [...] Kázimierz z drugimi poŕły od konwentu Pruŕkiego z Miŕtrzem ich *BielKron* 415v; [*miasto*] Miŕtrzowi y Konwentowi [*magistro et ordini JanStat* 857] ná Srzodopoŕtną Niedźielę bliŕko przyŕzłá [...] bęđziemi [!] powinni wrócić. *SarnStat* 1079, 1080 [2 r.].

»mistrz albo książę pruskie« (2): Arcybiskupem był náŕzych cżáŕow Gwilelm z Brándeburgu Woyciechá Miŕtrzá/ álbo Książęciá Pruŕkiego bráth *BielKron* 437v, 41.

»Krzyżacy z mistrzem« (1): Tegoż roku do nich wciągnęli Krzyżacy z Miŕtrzem Teodorykiem z Aldemburgu *BielKron* 369.

»Prusacy z mistrzem; mistrz i Prusacy« (1:1): w trzecim wojŕku byli Pruŕacy z Miŕtrzem ŕwoim Pomponem *BielKron* 360v; *KochProp* 11.

»mistrz, (i, albo) zakon« (50): [*skazujemy*] áby to myto y rzeczy wzięte Miŕtrz y Zakon był powinien wrócić [*magister et ordo restituere teneatur JanStat* 850]. *SarnStat* 1073; Miŕtrz y Zakon nie ma dáwać pomocy przećiwo Krolowi. *SarnStat* 1079 *marg*, 1068, 1069 [2 r.], 1070, 1071, 1072 [4 r.] (50).

ß. *Komtur, przełózony konwentu i zarazem zarzádca okręgu administracyjnego w zakonie i państwie krzyżackim* (3) : A thak przerzeczony poŕzel náŕch bandzie zandal ymyenyem náŕzym pana Markrabye aby thego themv Miŕtrzowy [*komendorowi łagowskiemu*] czynycz vyanczey zakazał *LibLeg* 7/69.

W połączeniu szeregowym (1): [*kożdy biskup alsperski*] przy bytności Woiewody Márienburŕkiego/ y Stároŕty/ y Miŕtrzow [*magistrorum JanStat* 909]/ Mieŕczan z Toruniá/ [...] przyŕięgę vczynić bęđá powinni *SarnStat* 1124.

Szereg: »mistrz abo komendor« (1): ysz Mystrz abo Comendor Łagowŕki, kthori podnamy w panysthwy náŕfym ymyenye a mayanthoŕcz ma Zakazvye aby yego poddany [...] povynnoŕczy tich a roboth kthore [...] stharoŕczy náŕfemv Myedzirzeczŕkiemu szá povynny nyeczynyły. *LibLeg* 7/68v.

6. *Kat* (9) : przibyezall kath [...] powyadayácz yŕch człowyeka zabitho. [...] Interim przibyezall myŕtrzs ze człowyeka przed zanthuzem kthoŕz zabill. *LibMal* 1554/194; Zá tym pytáią miŕtrzá/ Co táki záŕłużył/ Ktory biorác táiemnie/ w cudzych dobrách płużył? Odpowie miŕtrz Sądowi ŕwá kátowŕką mowá *KlonWor* 39; Tákw mowi miŕtrz. A ŕędzia dekretem nakaże: Máłodobry/ ŕkarz go tám iáko práwo każe (*marg*) Kátá z ŕtárego zwyczáiu zowá Máłodobrym. (–) *KlonWor* 40, 25, 38, 39.

Wyrażenia: »mistrz miejski« (1): A ŕzyodma [*sztukę ukradzonego srebra*] kthora theŕz miŕtrzewy myeifkyemu okazował, vnyego nályeziono *LibMal* 1549/149v.

[»mistrz sprawiedliwoŕci«: Artykuł 25. O mistrzu sprawiedliwoŕci. [...] mistrza sprawiedliwoŕci ma každy w pokoju zachować, też pod karaniem srogiem. *UstWojsk* 146, 96, 126.]

α. *W odniesieniu do czasow biblijnych* (1) :

Szereg: »sędzia i mistrz« (1): Sędzye á Miŕtrze bęđzyecie mieć náđ ŕobá/ w káżdym narodzye z oŕobná/ coby ŕpráwiedliwie ŕádzili *BielKron* 44v.

7. *n-loc: Mestre na stałym łądzie obok Wenecji* (1) : [z *Wenecji*] wyiechał/ do Miŕtrzá miáŕteczká ná brzegu *GórnDworz* P2v.

Synonimy: **1.** *bakalarz, nauczyciel, pedagog, uczyciel*; **2.** *mędrzec, uczony*; **3.** *autor, sprawca, twórca*; **5.** *przełózony, włádca*; **6.** *butel, ceklarz, kat, małodobry, opravca, siepacz, szargarz, szargat, szerga*.

[Uwaga: Wyraz hasłowy w znac. 1., 2. oraz 4. wykazuje niekiedy płynność semantyczną, co stwarza więcej niż jedną możliwość interpretacji.]

Cf **BLACHMISTRZ**, **BURMISTRZ**, **CECHMISTRZ**, **DWORMISTRZ**,
[GWIAZDMISTRZ], **KACERMISTRZ**, **KUCHMISTRZ**, **MURMISTRZ**, **OCHMISTRZ**,
RACHMISTRZ, **ROTMISTRZ**, **RUDMISTRZ**, **RURMISTRZ**, **WAGMISTRZ**,
WICEMISTRZ

IM